

De graaf van Horne

FILIPS VAN MONTMORENCY 1524-1568

„Voor mijnen persoon, ick hadde liever in eenighe plaetse vanden Torck belegert te wesen, om der Christenheyt aldaer dienst te moeghen doen, dan gheemployeert te worden inden saken, daer ick my hier in vinde, want ick wel wete

al doen ick al dat moegelijck is om doene, men my noch tselve qualijck aņnemen sal, want daer is groot onderscheyt, te zijn opte plaetse in persooene, oft elders daeraf hooren couten.”

Horne aan Margaretha van Parma, Doornik 10 september 1566.

I AFKOMST EN EERSTE OPTREDEN

Filips van Montmorency, graaf van Horne, is in onze vaderlandse geschiedenis algemeen bekend als Hoorne. Dat is haast symbolisch voor de vaagheid, de onduidelijkheid van zijn persoon. Die naam sluit voor de niet-ingewijden een verwijzing in naar het Noordhollandse stadje van die naam, terwijl de graaf dient te heten naar het Limburgse plaatsje — met kasteel — Horn, drie kilometer van Roermond. Horne wordt tijdens zijn leven meestal in één adem genoemd met Oranje en Egmont, maar in dat driemanschap is hij ongetwijfeld de minst betekende persoonlijkheid; het is juist dat hij gewoonlijk in de derde plaats staat, zoals Oranje duidelijk recht heeft op de eerste plaats.

Door zijn dood raakte Horne onverbreeklijk verbonden met Egmont. Meer dan door zijn daden dankt hij zijn onsterfelijkheid aan de propaganda, die zich van zijn spectaculaire dood op het schavot meester maakte. Oranje gaf daarin reeds in 1568 het voorbeeld. Hij had dan ook het lot dat Egmont en Horne die gedurende ongeveer tien jaren zijn medestanders waren geweest, te wachten stond, toen zij niet wilden inzien dat hun jarenlange wangedrag in de ogen van de koning niet door een kortstondige bekering kon worden goedge maakt, zien aankomen.

Filips van Montmorency stamde - de naam zegt het uit een Frans geslacht; zijn goederen lagen hoofdzakelijk in de Nederlanden; hij was leenplichtig aan de Duitse keizer. Volgens traditie gaat hij door voor een Nederlands edelman; Bourgondisch edelman zou een correctere benaming zijn. Maar dat geldt voor het merendeel van de groten in de Nederlanden van die dagen. Als zij het

Nederlands ook al verstonden, zij zullen zich weinig van die taal bediend hebben. Horne zal — naar gelang de omstandigheden — Frans, Duits, of Spaans gesproken hebben. Zijn brieven leren op dat punt weinig, hij had anderen om die te schrijven.

Hornes overgrootvader, Jean van Montmorency, was omstreeks 1465 vanuit Frankrijk naar de Nederlanden gekomen, omdat hij de zijde gekozen had van de Bourgondiërs en daardoor in konflikt gekomen was met de Franse koning. De grootvader trouwde een Horne, Maria, hetgeen de Montmorency's vooral in de Zuidelijke Nederlanden vaster voet gaf. Hij was op en top Bourgondiër, lid van de Orde van het Gulden Vlies en daardoor ten nauwste gebonden aan zijn vorst; hoofd van diens Raad van Financiën, een steunpilaar dus van het Bourgondische politieke systeem. Hornes vader, Jozef van Montmorency, stootte de Franse bezittingen van zijn huis af, die terugkwamen aan de Franse tak van de familie. Als we aannemen, dat Jozef van Montmorency in 1523 trouwde met Anna van Egmont en onze Horne in 1524 te Nevele in Vlaanderen geboren werd — er bestaat over de jaartallen enige verwarring maar dit lijkt een veilige hypothese — dan heeft de zoon de vader nauwelijks gekend. Deze bevond zich meestal in het gevolg van Karel V, die maar zelden resideerde. Jozef van Montmorency vergezelde zijn meester voor het laatst op diens tocht naar Italië in 1530, bij welke gelegenheid Karel te Bologna tot keizer werd gekroond. Daar overleed de graaf. Hij liet zijn vrouw met vier kinderen achter: Filips van Montmorency; Floris, beter bekend als de graaf van Montigny, die evenals zijn

Portret van Filips van Montmorency. Oude kopie naar Antonio Moro van Dashorst (Rijksmuseum, Amsterdam)

oudere broer nauw betrokken zou zijn bij het voorspel van de opstand en na een geheim doodvonnis in de burcht van Simancas zou sterven; vervolgens Maria, die in eerste huwelijk zou trouwen met Karel van Lalaing en vervolgens met Pieter Ernst van Mansfeld; tenslotte Eleonora, die de vrouw werd van Anthony van Lalaing, graaf van Hoogstraten. Met zijn zwagers zou Horne in de jaren van het verzet voortdurend contact hebben; Hoogstraten zou langer aan zijn kant staan dan Mansfeld, die zich echter tot het uiterste zou inspannen om Horne van het doodvonnis te redden.

De stiefvader van Filips van Montmorency werd een Horne. Kort na het sterfjaar van zijn vader overleed ook Jacobus III van Horne kinderloos. Jan, diens enige broer was geestelijke, kanunnik te Luik. Om het huis Horne voor uitsterven te behoeden werd hij door Rome van zijn geloften ontslagen. In 1531 of 1532 — beide jaartallen komen voor — trouwde Jan van Horne met de weduwe van Jozef van Montmorency, Anna van Egmont. Het huwelijk bleef kinderloos. Filips van Montmorency werd graaf van Horne, want bij testamentaire beschikking van 18 november 1540, slechts kort voor zijn dood, liet Jan van Horne zijn titel en zijn bezittingen na aan zijn oudste stiefzoon.

Het testament — de geldigheid staat niet onvoorwaardelijk vast — regelde ook het toekomstige huwelijk van de nieuwe graaf van Horne, een geenszins onbekende procedure in die dagen. Walburgis van Nieuwenaar heette de door de stiefvader uitverkoren bruid, een vrij verre verwante. Zij kon misschien juridische maar zeker financiële aanspraken doen gelden op het graafschap Horn. Het was dus wel bij uitstek een huwelijk uit berekening. Er zijn speculaties betreffende hun huwelijks-geluk mogelijk. Het lijkt erop, dat het maken van schulden tot de traditie van het huis Horne behoorde.

Het huwelijk werd gesloten in 1546. Dat de bruid calvinistisch was, schijnt op dat moment geen bijzondere complicaties veroorzaakt te hebben. De keizer had zijn toestemming gegeven. De wederzijdse familie was erbij aanwezig. Later zou Walburgis, samen met haar lutherse schoonmoeder Anna van Egmont die ook op het kasteel van Weert woonde, oorzaak zijn van moeilijkheden op godsdienstig gebied. Dat zou zijn weerslag hebben op de reputatie van Horne.

Horne voelde niets voor het leven van een landedelman, al zou hij later bij herhaling beweren, dat het hofleven hem tegenstond, dat hij zijns ondanks verwikkeld was geraakt in politieke en godsdienstige intrigues. De dorpen van zijn graafschap Horn — ook daarbuiten had de graaf nog bezittingen — dat een leen was van het graafschap Loon en leenroerig aan het Duitse rijk, zullen hun heer maar weinig gezien hebben. Om er enkele te noemen: Horn, Beegden, Haelen, Nunhem, Buggenum, Heythuysen, Neer, Roggel, Ophoven. De graaf van Horne had de voogdij over de abdijs van Thorn

en over Neeritter; de jurisdictie over Wessem, Nederweert en Weert. Het laatste stadje was Hornes eigenlijke residentie. Zijn kasteel aldaar mag misschien niet vorstelijk genoemd worden, voor een landedelman van beperkte middelen als Horne was het een alleszins passend verblijf.

Als Horne er zich terugtrok was het gewoonlijk uit ontevredenheid; omdat hij dienst weigerde aan de koning die niet tegemoet kwam aan zijn politieke eisen of niet voldeed aan zijn voortdurende verzoeken om restitutie van geld, dat hij in 's konings dienst had uitgegeven, om uitbetaling van achterstallige honoraria. De graaf had in dit laatste punt bijna steeds een reële reden tot ontevredenheid. Margaretha van Parma en een enkele maal zelfs Granvelle, hebben het de koning bij gelegenheid onder ogen gebracht. Maar veel indruk maakte ook dat op de koning niet. Daarbij lieten de landvoogdes en de kardinaal zich waarschijnlijk meer leiden door politieke overwegingen — men wilde de graaf een argument om te opponderen ontnemen — dan door motieven van rechtvaardigheid. Toch blijft dit een bewijs voor het feit, dat Hornes klachten gegrond waren.

Bijzonder populair waren de Hornes in hun graafschap niet. De graaf en zijn moeder werden er als vreemdelingen beschouwd, de bevolking zag hen duidelijk anders dan wijlen Jan van Horne. Het grafelijk gezin leefde in de ogen van de onderdanen kennelijk op te grote voet, er werden opvallend uitbundige feesten gevierd. Dat bracht de bevolking in onmiddellijk verband met het feit, dat de bezittingen van de graaf, zelfs zijn zilveren en gouden vaatwerk, verhypotheekten moesten worden. Dat Horne van zijn kant Weert op een gegeven moment „mijn woestijn” noemt, wijst niet op een grote liefde voor zijn residentie.

Vergeleken bij het inkomen van andere Nederlandse groten, speciaal bij dat van Oranje en Egmont, waren de revenuen van Horne maar schamel. Er rustten bovendien zware lasten op: zijn moeder moest ervan bestaan, de andere kinderen moesten ervan onderhouden worden zolang ze niet op eigen benen konden staan. Er moest rente van schulden worden betaald. Er werden processen gevoerd met andere leden van de familie Horne om echte of vermeende aanspraken. Dat Anna van Egmont en Horne kort na de dood van Jan van Horne meenden een geruststellend schrijven tot hun onderdanen te moeten richten wijst erop, dat de vrees voor nieuwe lasten zich onder de bevolking openlijk manifesteerde. In zijn testament, opgesteld vlak voordat hij onthoofd zou worden, vroeg Horne zijn onderdanen vergiffenis voor de exorbitante eisen die hij aan hen gesteld had, een bewijs voor het feit, dat de bevolking terecht ongerust was geweest en ook dat de graaf zich niet gehouden had aan zijn beloften.

Horne heeft niet de verplichting gevoeld de tering naar de nering te zetten. Hij hield ervan de keizer en

Luchtfoto van het kasteel Horn vanuit het noord-oosten na de restauratie. De oudste delen, uit het tweede kwart van de 13de eeuw, zijn goed herkenbaar daar zij — wellicht nog voor het einde van die eeuw — in mergel werden verhoogd. Links van de 15de eeuwse poort ziet men de poorttoren van de 13de eeuwse burcht. Het hoofdgebouw is in oorsprong 13de eeuws en werd in de 15de eeuw vergroot.
(Foto K.L.M.-Aerocarto)

later de koning te volgen op hun veldtochten en representatiereizen, aan het hof te leven, geheel in de traditie van de Montmorency's. Waar gesproken wordt over de feesten, de uitpattingen van de Nederlandse edelen, wordt ook de naam van Horne genoemd. De uitdrukking „goede sier maken” komt in dit verband nogal eens voor en is dan bepaald een eufemisme. „Een duits gelag” klinkt al iets duidelijker. De Nederlandse edelen waren gewoon veel en vaak te drinken. Als men kennis neemt van enkele van hun grappen krijgt men geen hoge dunk van hun tafelgesprekken. De groots gemonteerde feesten gingen hun financiële draagkracht dikwijls te boven, om verder te zwijgen van morele aspecten. Was Horne tevreden geweest met het rustige beheer van zijn bezittingen dan had hij wellicht rond kunnen komen.

In 1546, hetzelfde jaar waarin hij trouwde, kreeg Horne een plaats in het gevolg van Karel V. Zijn titel is weldra „gentilhomme de la bouche”, in het Neder-

lands is er sprake van „edelman vander Camere” of „edelman vander tafelen”. Men mag dit weergeven met het woord kamerheer. Horne was een van de vele hovelingen in het gevolg van de keizer die deze vergezelden op zijn veelvuldige reizen en op zijn veldtochten. Er bestaat een enkel bericht uit die tijd over Hornes uiterlijke verschijning: hij zou groot van gestalte zijn geweest, een voortreffelijk ruiter, een innemende verschijning. Het lijkt een schablonen. Van welke edelman werd iets anders gezegd? Dat de graaf van Horne ooit doorging voor een innemende persoonlijkheid is nauwelijks geloofwaardig, of hij zou pas in de loop der jaren, door de omstandigheden die hem niet meezaten, van vriendelijk en opgewekt tot een verbitterd man geworden moeten zijn.

Als militair bracht Horne het weldra tot commandant van een bende van ordonnantie, een afdeling zwaar bewapende ruiters, waarvan er veertien in de Nederlanden waren. Vele Nederlandse edelen hebben een

dergelijke functie bekleed. De graaf nam met Karel V deel aan de Schmalkaldische oorlog, die uitliep op een keizerlijke overwinning in de slag bij Mühlberg (1547). Daarna trok de graaf zich terug te Weert. Gissen we naar de reden, dan gaan onze gedachten het eerst uit naar financiële moeilijkheden: de lasten van de oorlog zullen hem te zwaar gevallen zijn.

Bij de Pragmatieke Sanctie van 3 november 1549 werd de erfopvolging in de zeventien Nederlandse gewesten geregeld: Karels zoon Filips II zou daar de universeel erfgenaam worden. Toen deze een rondreis maakte door zijn toekomstige gebieden, deed hij ook huize Weert aan. In zijn verdedigingsgeschrift spreekt Horne zelf over deze ontmoeting met de erfprins. Weinig oprecht zegt hij, niet van plan te zijn geweest na de oorlog in Duitsland en zijn terugkeer te Weert, zijn bezittingen nog te verlaten. Horne was vereerd met het bezoek van zijn toekomstige koning. Het aanbod dat de vorst hem deed, nl. om kapitein te worden van diens schutters, van de Bourgondische lijfwacht, zegt hij

slechts aanvaard te hebben uit genegenheid voor zijn koning, uit de wens deze te dienen. Hoewel zij geen kinderen hadden zou zijn vrouw Walburgis zich er tegen verzet hebben, hetgeen begrijpelijk is, want het betekende, dat haar man Filips II zou volgen door half Europa. Ook zijn vrienden en verwanten zouden de graaf afgeraden hebben de functie te accepteren. Zij moeten begrepen hebben, dat de aanvaarding van het aanbod Hornes financiële middelen te boven ging: de vergoedingen waren bij de steeds in geldnood verkerende Habsburgers bijzonder onzeker. Het blijft uiterst twijfelachtig, of Horne alleen uit plichtsbesef kapitein van de lijfwacht werd. Zijn eerezucht moet het hoofdmotief zijn geweest.

Toen de keizer in 1550 in Duitsland de keurvorsten en vooral zijn broer Ferdinand van Oostenrijk trachtte over te halen zijn zoon Filips — die daarbij aanwezig was — in de toekomst tot keizer te kiezen, maakte Horne deel uit van het gevolg. Karels pogingen zouden uiteindelijk geen succes hebben; niet aan Filips viel de

Gedenktafel, vermoedelijk tussen 1466 en 1477 vervaardigd ter nagedachtenis van gravin Johanna van Horne, geb. gravin van Meurs-Saarwerden († 1461). Op de achtergrond links het kasteel van Horn, rechts het kasteel van Weert. Het schilderij, eertijds in het Kaiser Friedrich Museum in Berlijn, is in de Tweede Wereldoorlog verloren gegaan

Het kasteel en de kerk van Horn ± 1475, detail van de gedenktafel van Johanna van Meurs. Men ziet de oorspronkelijke poortoren naast de nieuwe poortvleugel

keizerskroon ten deel maar aan de zoon van koning Ferdinand, Maximiliaan, die later pogingen in het werk zou stellen om Horne uit de handen van Alva en van de Bloedraad te redden.

In 1554 was de graaf van Egmont de hoofdpersoon bij de onderhandingen betreffende het huwelijk van Filips met Maria Tudor, een huwelijk dat religieuze aspecten had — een mogelijkheid om Engeland weer in het orthodoxe spoor van de katholieke kerk te brengen — maar vooral politieke — Engeland tot bondgenoot te maken van de keizer en later van de koning, die steeds met de vijandschap van - en de oorlog met Frankrijk rekening hielden. Egmont reisde enkele malen naar Engeland vóódat het huwelijk op 25 juli 1554 plechtig werd ingezegend door kardinaal Pole. Horne was bij de plechtigheid aanwezig. Op 12 juli ging hij met de koning sloop vanuit de Spaanse haven La Coruna. Onder de vele Spaanse grandes die de tocht meemaakten bevond zich ook de hertog van Alva — achteraf een pikante bijzonderheid. Voor Horne als kapitein van de boogschutters der garde was de tocht waarschijnlijk geen sinecure. De Spanjaarden waren zo weinig populair in Engeland, dat de ridders het advies meekregen onder hun mantels het harnas te dragen.

Daarna treffen wij Horne weer in het leger van Karel V, dat in Noord-Frankrijk streed, o.a. bij het kasteel Renty. Weer een weinig zeggende vermelding betreffende de uiterlijke verschijning van de graaf: een goed ruiter met een juiste houding. In september 1555 werd Filips van Montmorency stadhouder van Gelderland. Hij kreeg daarbij de uitdrukkelijke last een bemiddelende rol te spelen tussen de Staten van Gelder

en de regering te Brussel. Op de Gelderse landdag van 13 oktober, waar de graaf zich ging voorstellen, moest hij mededelen, dat de keizer voornemens was afstand te doen van de troon. De Staten van Gelder bleken na aanvankelijke moeilijkheden bereid een deputatie naar die plechtigheid te Brussel te sturen, maar zij bleven op hun standpunt staan, dat de eden van trouw tussen de nieuwe koning en hun gewest binnen Gelderland dienden gewisseld te worden. Het spreekt vanzelf, dat ook de graaf van Horne bij de bestuursoverdracht aan Filips II op 25 oktober te Brussel aanwezig was.

In de komende jaren slaagde stadhouder Horne er niet in de tegenstelling tussen Arnhem en Brussel, waar de nieuwe koning resideerde, uit de weg te ruimen. In wezen ging het om een vasthouden aan oude rechten en privileges enerzijds en een streven naar centralisatie en uniformiteit anderzijds. In de praktijk uitten de conflicten zich natuurlijk vooral rond de beden. Horne stond daarbij voorlopig vrij resoluut aan de zijde van de regering te Brussel, hetgeen niet verwonderlijk is, daar hij een deel van de beden toucheerde. In de onderlinge strijd van de verschillende partijen binnen de Staten van Gelder hield hij zich zo goed mogelijk buiten schot. Tussen het tijdstip waarop de koning naar Spanje vertrok (22 augustus 1559) en de datum waarop Horne hem volgde (19 mei 1560) kon Horne Gelder niet in het spoor van Brussel brengen. De geschillen gingen toen vooral over juridische competenties en de uitvoering der geloofsplakaten. Veel heeft Horne zich niet aan zijn stadhouderschap gelegen laten liggen. De hertog van Savoye heeft zich meermalen verplicht gevoeld hem aan te manen tot trouwere plichtvervulling.

Er zijn aanwijzingen, dat de graaf betrekkelijk weinig in zijn gewest kwam. Hij verbleef geregeld op de slagvelden in Noord-Frankrijk. De Staten van Gelder verbonden in 1558 aan de inwilliging van een bede o.a. de voorwaarde, dat de stadhouder voortaan verplicht zou zijn binnen het gewest te residieren. Rond de jaarwisseling 1559—1560 moest een vergadering van de Staten langdurig uitgesteld worden omdat de stadhouder buiten Gelderland vertoefde. De Staten steunden Horne niet in zijn wens het stadhouderschap te behouden gedurende zijn verblijf in Spanje. Zij vroegen om een ander, die hun in de persoon van de graaf van Megen gegeven zou worden.

Filips II was intussen heer geworden van de zeventien Nederlandse gewesten. De band tussen koning en graaf werd nog nauwer aangehaald toen Horne in januari 1556 met een aantal andere edelen — Don Carlos en Oranje hoorden daartoe — in de Orde van het Gulden Vlies werd opgenomen. De grootmeester, de koning, had daartoe het kapittel van de Orde bijeengeroepen in de Onze Lieve Vrouwekerk te Antwerpen.

Toen in 1557 de oorlog tussen de Spaanse en de Franse koning weer oplaaide, nam ook Horne daaraan deel. Opperbevelhebber van de Spaans-Nederlandse troepen in Noord-Frankrijk was hertog Emanuel Filibert van Savoye, die Maria van Hongarije te Brussel als landvoogd was opgevolgd. De grote held werd echter de graaf van Egmont, die in augustus 1557 bij St. Quentin op de Fransen een geruchtmakende overwinning wist te behalen, die hem blijvende roem zou verschaffen. Horne was ook bij de slag betrokken geweest, in duidelijk ondergeschikte positie aan Egmont, wiens bevelen hij correct uitgevoerd zou hebben. De strijd leverde de graaf een buitenkansje op, dat hem in zijn chronisch geldgebrek bijzonder welkom moet zijn geweest. Hij slaagde er nl. in de hertog van Longueville krijgsgevangen te maken om hem vervolgens tegen een losgeld weer vrij te laten. Dat hij echter 400.000 ducaten gekregen zou hebben, zoals hier en daar vermeld wordt, is niet aan te nemen. Dat moet wel als een van de bekende zestiende eeuwse overdrijvingen beschouwd worden. Er zijn ook geen aanwijzingen, dat het Horne na deze meevaller financieel beter ging. Terwijl Egmont bij Grevelingen nieuwe lauweren oogstte, streed Horne aan de zijde van zijn zwager Mansfelt in Luxemburg, in welk gewest deze laatste stadhouder was, tegen een Franse aanval vanuit het Oosten. Daar moesten zij de stad Thionville prijsgeven, zonder dat echter heel Luxemburg verloren ging.

Nadat op 17 oktober 1558 een wapenstilstand tussen Spanje en Frankrijk gesloten was, werd Horne betrokken bij de afwikkeling van de oorlog. De koning wilde troepen ontslaan maar daarvoor was geld nodig. Hij bevond zich in een vicieuze cirkel: de soldij kon niet

voldaan worden — daarom bleven de troepen in dienst — daardoor liep de schuld steeds hoger op. In plaats van de graaf van Megen, die tijdelijk als gouverneur van Artois fungeerde, werd Horne begin november naar Vlaanderen gestuurd, waar hij niet zonder succes intervenieerde. Toen de Staten daar zich wat soepeler en vrijgeviger toonden dan in het verleden, onderhandelde de graaf allereerst over de ruim 200.000 gulden regeringsschuld, waarvoor enkele Nederlandse groten — waaronder Horne zelf — borg waren gebleven. Men kan zich nauwelijks aan de indruk onttrekken, dat de graaf bij de onderhandelingen niet in de laatste plaats aan zijn eigen belang en dat zijner collega's dacht. Genoemde som werd immers tenslotte in mindering gebracht van de bede die Vlaanderen toestond. Tijdens de onderhandelingen had Horne nog een bespreking met zijn opperbevelhebber de hertog van Savoye, die zich ook al met het inzamelen van het benodigde geld bezig hield. Ofschoon de regering moeilijk volledig voldaan geweest kan zijn met de mate van Hornes succes, hechte ze haar goedkeuring aan diens optreden.

Op 29 juli 1559 kwamen de ridders van het Gulden Vlies bijeen in de St. Bavokerk te Gent. Bij deze gelegenheid werden Montigny en Hoogstraten in de Orde opgenomen, een broer en een zwager van Horne. Men mag er misschien uit concluderen, dat de graaf nog steeds op goede voet stond met de koning en ook, dat een bepaald nepotisme hem niet vreemd was. Immers Horne had zich ijverig ingespannen voor deze uitverkiezing van zijn familieleden, daarbij gesteund door Oranje en Egmont. Er bestaan berichten, dat Horne het woord voerde als het drietal bij de koning op audiëntie kwam.

Er was intussen wel een zekere ontstemming tegen de koning aan het groeien. In het voorjaar van 1559 had de vrede van Câteau-Chambrésis een einde gemaakt aan de oorlog met Frankrijk. De koning begon daarop serieuze plannen te maken de Nederlanden, waar hij zich nooit thuis had leren voelen, te verlaten en naar Spanje te gaan. De voorbereidingen die hij trof waren niet in de geest van de hoge Nederlandse edelen. Margaretha van Parma, halfzuster van de koning en sterk van hem afhankelijk, werd tot landvoogdes aangesteld; zij was in de ogen van de edelen niet de meest geschikte persoon voor deze functie. Verder zouden er 3000 Spaanse soldaten in de Nederlanden achterblijven, tercio's, keurtroepen, maar toch slechts een schamele versterking tegen de Fransen waarvoor zij doorgingen. Het is daarmee enigszins eigenaardig gesteld. In principe zou de soldij van deze soldaten door Spanje betaald worden, in tegenstelling met het loon van inheemse troepen. Maar de Staten waren er niet van overtuigd, dat dit ook de praktijk zou zijn. In feite wenste men algemeen die vreemdelingen te zien vertrekken en wel zo spoedig mogelijk. Ze waren het symbool van het

Spaanse regeringsapparaat. Egmont en Oranje wilden hun commando bij die troepen pas accepteren, toen de koning beloofde ze binnen drie of vier maanden naar Spanje te doen inschepen. In feite zou die termijn met anderhalf jaar overschreden worden: omdat er geen geld was. Moest dan tenslotte toch weer niet het geld uit de Nederlanden komen?

Als de koning vertrok zouden zijn belangrijkste functionarissen die het bestuur in handen hadden, blijven, met het gevolg, dat de Nederlandse groten van reële invloed op het beleid verstoken dreigden te blijven. Wat zij tijdens 's konings aanwezigheid nog getolereerd hadden, misschien in de hoop op een invloedrijker toekomst, waren zij niet van plan daarna nog gelaten te accepteren. Een aanwijzing, dat ook Horne ontevreden was, is te vinden in een brief door hem op 19 juli 1559 vanuit Gent geschreven aan Oranje, die overeenkomstig een bepaling van de vrede van Câteau-Cambrésis als gijzelaar aan het Franse hof verbleef. De exacte redenen zijn daaruit echter niet op te maken. De graaf zegt, dat er meerdere motieven tot ontevredenheid zijn, maar uit voorzichtigheid zet hij ze niet op papier; een logica die niet helemaal te volgen is.

Toen de Staten Generaal in verband met het aanstaande vertrek van de koning in de eerste helft van augustus 1559 te Gent bijeen waren, verzochten zij de koning per remonstrantie niet alleen de Spaanse troepen te doen vertrekken, maar ook de Nederlandse edelen een groter aandeel in het bestuur der Nederlandse gewesten te geven. De hypothese, dat deze laatste wens door die edelen zelf aan de Staten Generaal gesuggereerd werd, lijkt gefundeerd. Dit zou dan gebeurd zijn via de Staten van Brabant, die daaraan voorafgaand te Brussel bijeen gekomen waren en te kennen hadden

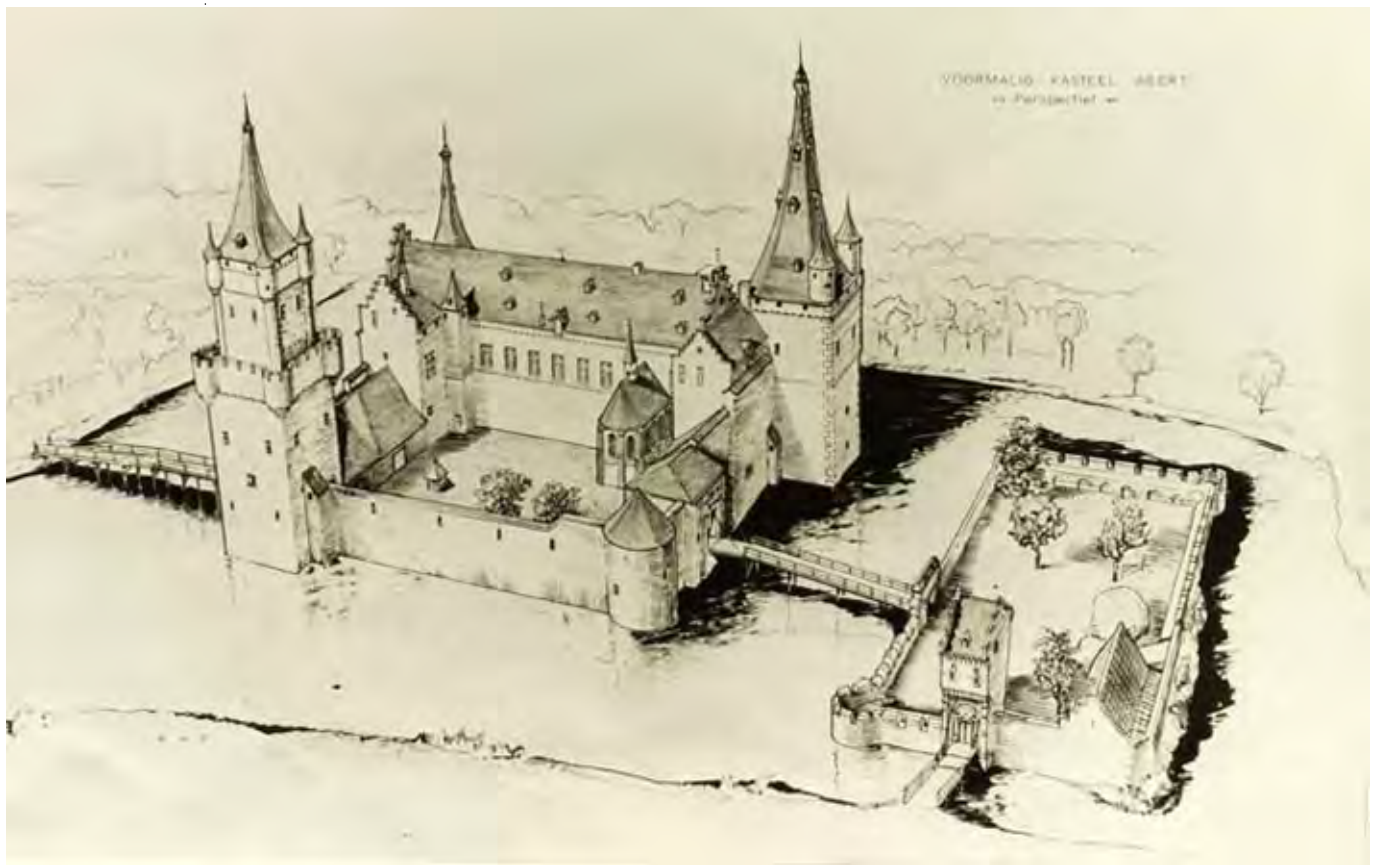
gegeven, dat zij de koning op de hoogte wensten te brengen van hun ontevredenheid. Het wordt mogelijk geacht, dat Horne de leiding had bij deze intrige. Hij zou van de Brabantse ontevredenheid een algemeen verzet van de zeventien Nederlandse gewesten hebben willen maken. Toen de privé-secretaris van Margaretha van Parma Armenteros in 1566 op deze periode terugzag, noemde hij Horne als de woordvoerder van de ontevreden edelen in 1559: niet omdat hij over zulke opvallende leiders-kwaliteiten beschikte maar omdat hij de meest vrijmoedige was.

Op deze basis verder redenerend zou de benoeming van Horne tot admiraal van de Nederlandse vloot, die de eer te beurt viel de koning naar Spanje te brengen, toe te schrijven zijn aan de wens, de graaf uit de Nederlanden te doen vertrekken. Van Spaanse zijde vreesde men, dat er een verkeerde invloed van hem uitging en daarom wilde men hem isoleren. Het is inderdaad een vreemde benoeming; het is niet eenvoudig kwaliteiten aan te wijzen op grond waarvan de graaf in aanmerking kon komen voor deze functie. Hij kende de vloot alleen als passagier. Toch werd hij nog heel lang met de titel admiraal aangesproken. Misschien had men vergeten hem ooit van dit ambt te ontheffen. Verder zou de graaf lid worden van de Spaanse Raad van State als superintendant voor de Nederlandse aangelegenheden. Ook dat was meer schijn dan werkelijkheid. Als de koning dacht met dit gebaar de ontevredenheid onder de Nederlandse edelen over het geringe aandeel in het bestuur te kunnen wegnemen, moet hij zich spoedig teleurgesteld gevoeld hebben.

Het feit, dat hij als admiraal en superintendant naar Spanje zou vertrekken, had als consequentie, dat Horne ontslag moest nemen als stadhouder van Gelderland.

Detail van de gedenktafel, voorstellend het in 1455 begonnen nieuwe kasteel van Weert. Rechts het minderbredersklooster op de plaats van de oude burch („Aldenborgh”)

Reconstructie van het kasteel te Weert naar een tekening van Gebr. Das te Aerdenhout

Daar had hij een jaargeld van 3000 carolusgulden. Dat zou hij in Spanje ook ontvangen, bovendien had hij recht op 12.000 carolusgulden voor bestrijding van onkosten. Maar de graaf had intussen wel enige — en wel minder prettige — ervaring opgedaan met de slordigheid der Habsburgers ten aanzien van financiële verplichtingen. De dienst aan keizer en koning, op reis of te velde, had hem in het verleden al veel geld gekost. In 1550 had hij moeilijkheden met crediteuren; moest hij zijn graafschap belasten. In 1555 herhaalde zich dat, in 1559 opnieuw. Om kort te gaan: zo bleef het tot aan zijn dood. Toen was ook zijn allerlaatste bezit verhypothecet. Hij werd in die laatste periode van zijn leven zo weinig kredietwaardig geacht, — men kan het op verschillende plaatsen lezen — dat hij op zijn bezittingen geen 1000 en te Antwerpen zelfs geen 100 kronen meer kon lenen. Op de inkomsten van zijn stadhouderschap kon Horne rekenen. Vandaar dat hij probeerde tijdens zijn afwezigheid die functie vast te houden. Hij zal spoedig gemerkt hebben, dat daarop geen uitzicht bestond. Daarna probeerde hij zijn broer Montigny als opvolger naar voren te schuiven. Margaretha van Parma kon hem op dat punt geen uitsluitel

geven: omdat zij het niet wist of het niet mocht zeggen. Van Granvelle wordt verteld, dat hij voorgaf wel te weten wie Hornes opvolger zou zijn maar het niet wilde zeggen. Hij zou de graaf uitgelachen hebben.

In zijn verdediging zegt Horne herhaalde malen, dat Granvelle, met wie de koning Hornes benoeming tot admiraal en ook de kwestie van zijn opvolger als stadhouder van Gelderland ongetwijfeld besproken heeft, geen vriend van hem was. De graaf schreef de vijandschap van de zijde van de prelaat toe aan het feit, dat diens broer Thomas van Chantonay indertijd zonder succes naar de hand van zijn oudste zuster, Maria, gedongen had. Zij zou trouwen met Karel van Lalaing en na diens dood met Ernst Pieter van Mansfeld. Sindsdien zou Granvelle iedere gelegenheid te baat genomen hebben om zich op de graaf te wreken. Het is inderdaad opvallend, hoe vaak Granvelle in zijn correspondentie met de koning Horne in een ongunstig daglicht stelt. Men krijgt daaruit de stellige indruk, dat hij Hornes capaciteiten en diens invloed overschatte.

Van zijn kant zag Horne, met het bekende standsbewustzijn van een Nederlandse hoge edele, neer op Antoine Perrenot, heer van Granvelle, bisschop van

Ruïne van de inrijpoort van kasteel Weert (foto omstreeks 1890)

Atrecht, sinds februari 1560 kardinaal. De graaf zag in hem een parvenu, een vreemdeling, die de plaats innam, die rechtens aan de Nederlandse adel toekwam. De overgrootvader van de kardinaal was dorpsmid in Bourgondië geweest. De grootvader was notaris. De vader had het tot invloedrijk raadsman van Karel V gebracht en had in dienst van de keizer zijn eigen belangen niet vergeten. In de propaganda — een wezenlijk onderdeel van het Nederlandse verzet tegen de kardinaal — werd diens gewone afstamming meermalen uit de doeken gedaan. Dat demonstreert hoe men over hem dacht.

Uit Hornes verdedigingsgeschrift krijgt men verder de indruk, dat de graaf meende, dat de kardinaal hem niet helemaal au serieux nam. Hij had soms het gevoel, dat de kardinaal hem kleineerde, hem uitlachte. Dat moet hem uitermate geprikkeld hebben. Horne kon driftig worden en liet zich dan tot uitspraken verleiden, die niet op een goudschaaltje gewogen mogen worden. Wanneer zulks dan weer naar Spanje werd overgebrieft, betekende dat olie in het vuur. Toen Granvelle eenmaal uit de Nederlanden vertrokken was en Morillon in diens naam de abdij Affligem bestuurde, hield deze proost zijn meester voortdurend op de hoogte van hetgeen er hier zoal voorviel. Hij wist blijkbaar, dat de kardinaal bijzonder geïnteresseerd was in nieuws betreffende Horne en hij verzuimde niet aan die nieuwsgierigheid te voldoen. De kardinaal gaf dat weer door aan de koning, ook wanneer de betrouwbaarheid van de berichten van dubieuze aard was.

Op 22 augustus 1559 ging Filips II vanuit Vlissingen sloop naar Spanje, maar zijn admiraal bevond zich niet op de vloot. Hij had uitstel van vertrek gekregen. Er worden verschillende redenen opgegeven: zijn vrouw was ziek; hij moest nog aangelegenheden betreffende zijn stadhouderschap regelen. Dit laatste behelsde dan ook pogingen deze functie zelf te behouden of desnoods aan een familielid over te doen. Het zou nog driekwart jaar duren vóórdát Horne naar Spanje vertrok: 19 mei 1560. In februari had hij afscheid genomen van de Staten van Gelderland, maar in maart was hij nog met een deputatie uit zijn stadhouderschap bij de landvoogdes. Begin mei bevond hij zich weer in Brussel, waar Margaretha van Parma hem opdracht gaf, de koning vooral haar financiële nood onder ogen te brengen. Vóór Horne vertrok herhaalde zij dat verzoek en gaf hem stukken betreffende de benarde situatie mee. Toen de graaf eenmaal in Spanje was bleef zij dat onderwerp onder zijn aandacht brengen, alsof hij daar enige invloed kon uitoefenen om haar zorgen te verlichten. Van de andere kant is haar niet aflatend aandringen te begrijpen. Het vertrek van de in de Nederlanden steeds onsympathieker wordende Spanjaarden hing er van af.

Horne ontmoette de koning terwijl deze een tocht door zijn land maakte. De graaf had een paar maal een gesprek met hem betreffende de benauwende omstandigheden waarin de landvoogdes verkeerde. Hij hield zich dus aan de opdracht die hij meegekregen had. Helemaal overeenkomstig zijn aard schoof de koning de kwestie op de lange baan; daarvoor had hij steeds een excuus bij de hand. Hij kon royaal zijn met loze woorden en vage toezeggingen maar even sober met daden. In financieel opzicht bereikte de graaf voorlopig dus geen resultaat.

Ook verder bleek zijn functie van superintendent zonder wezenlijke inhoud. Hij werd niet in het beraad betrokken, men had geen behoefte zijn mening te horen. Horne moet het als een vernedering gevoeld hebben. Zelfs iemand met een evenwichtiger karakter dan de graaf zou er het geduld bij verloren hebben. Vóór het jaar 1560 ten einde was, had hij de koning gevraagd naar de juiste bedoelingen van zijn verblijf in Spanje; hij bleek er immers geen taak te hebben. In dit geval schijnt Horne wel een duidelijk antwoord ontvangen te hebben: als men behoefte had aan zijn adviezen betreffende Nederlandse aangelegenheden zou men er hem om vragen. Elk initiatief werd hem daarmee uit handen genomen. Toen wist de graaf waar hij aan toe was, dat hij beter kon vertrekken. Hij had zijn komst telkens weer uitgesteld, nu zou het tot 18 oktober 1561 duren voor hij sloop kon gaan naar de Nederlanden. Hij moest nl. eerst nog financiële problemen, die zijn thuisreis met zich bracht, zien op te lossen. Als we Horne tot een verbitterd en ontevreden mens zien worden, was het niet zonder reden. Op 6 november

woonde hij voor het eerst de vergadering van de Raad van State te Brussel bij.

Eind september was Horne door de koning in afscheidsaudiëntie ontvangen. Er heeft lang een dramatisch verhaal de ronde gedaan over een incident, dat zich bij die gelegenheid zou hebben afgespeeld. De graaf was met ernstige klachten over Granvelle naar voren gekomen en de koning zou zo heftig tegen hem zijn uitgevallen, dat Horne volkomen overstuur raakte en nog maar nauwelijks een goed heenkomen kon vinden. De theoretische mogelijkheid van een dergelijk optreden van Hornes kant ter zijde gelaten, is zo'n heftige reactie bij de koning, die zijn gevoelens zo perfect wist te beheersen, op zich al heel onwaarschijnlijk.

Bij dat afscheid heeft de koning Horne onderhouden over de oprichting van de nieuwe bisdommen in de Nederlanden. Hij deed dat op verzoek van Granvelle, die gehoord had, dat de graaf zich in Spanje allesbehalve tevreden toonde. Vooral over die oprichting van nieuwe bisdommen zou hij openlijk zijn ongenoegen geuit hebben. Het lijkt op een van die loze geruchten over Horne die de kardinaal aan de koning doorgaf. In elk geval meende de vorst, dat na het laatste mondelinge onderhoud de graaf achter dat plan stond en dat hij een soort tegenwicht zou vormen over de ontevredenheid en het verzet door de oprichting van de nieuwe bisdommen in de Nederlanden opgeroepen. Dat was de bedoeling van de kardinaal geweest. Daarmee overschatte hij dan de mogelijkheden van de graaf in ernstige mate. Granvelle begreep ook niet de stemming waarin Horne naar de Nederlanden terugkeerde: vernederd door de ondervonden behandeling, gekwetst in zijn eergevoel, geneigd tot oppositie tegen alles was Spaans was.

Al was het niet veel, iets positiefs bracht Horne toch ook uit Spanje mee. De koning had hem benoemd tot lid van de Raad van State. Voor de landvoogdes had hij 400.000 ducaten bij zich, welke som echter aanzien-

Portret van Florent van Montmorency
(Rijksprentenkabinet Amsterdam)

lijk beneden haar verwachtingen en haar noden bleef. Als zij er haar schulden mee voldaan had zou er weinig van overschieten.

II STRIJD TEGEN GRANVELLE

Toen Filips II de Nederlanden verliet had hij aan zijn halfzuster de landvoogdes de instructie gegeven, zich in belangrijke aangelegenheden te laten leiden door de adviezen van Viglius, voorzitter van de Raad van State en van de Geheime Raad en van Berlaymont, voorzitter van de Raad van Financiën, maar vooral te varen op het compas van Granvelle. Naast de drie genoemden hadden zitting in de Raad van State: Glajon, Oranje en Egmont. Wanneer we de eerstgenoemde verder buiten beschouwing laten, valt te constateren, dat de twee anderen slechts na de verzekering van 's konings zijde, dat zij nergens buiten gehouden zouden

worden, in de Raad van State zitting hadden willen nemen. Of zij iets wisten van de geheime instructie aan Margaretha of niet, zij toonden van het begin af aan weinig vertrouwen te hebben in de werkelijke competentie van de Raad van State waarvan zij deel uitmaakten. De praktijk leerde hun dat.

Op 23 juli 1561 zonden Oranje en Egmont de koning een brief, waarin zij hem, natuurlijk onder de nodige betuigingen van eerbied en aanhankelijkheid, in feite het volgende dilemma voorlegden: of de koning verleent hun ontslag uit de Raad of hij geeft opdracht, dat in het vervolg alle aangelegenheden daar aan de orde

Portretten van Philips van Montmorency en zijn echtgenote Walburgis van Nieuwenaar.
(Nat. Bibl. Wenen, codex min. 17 fol. 14 en 15)

worden gesteld. Alle leden van de Raad van State droegen immers de verantwoordelijkheid voor het gevoerde beleid, dan moesten ook alle leden hun aandeel kunnen bijdragen in de besluitvorming.

Het is niet gewaagd te veronderstellen, dat Oranje en Egmont bij het schrijven van die bewuste brief in concreto in verzet kwamen tegen de plannen met betrekking tot de nieuwe bisdommen, die buiten hen om tot stand gekomen waren en waartegen zij — en met hen vele anderen — ernstige bezwaren hadden. Slechts gegradeerden in theologie of kerkelijk recht zouden in het vervolg voor de bisschoppelijke zetels in aanmerking komen, hetgeen een aanzienlijke vermindering van kansen voor kandidaten uit adellijke kringen betekende. De nieuwe bisschoppen zouden ook abt worden van een klooster om hen aldus van de nodige inkomsten te voorzien. Dit incorporatieplan was niet alleen weinig welkom in de abdijen zelf, ook bij de hoge adel en verschillende Staten-colleges wekte het heftige tegenstand. In het machtigste gewest Brabant b.v. had dit tot consequentie, dat de aartsbisschop van Mechelen, de bisschop van Antwerpen en de bisschop van 's-Hertogenbosch abt zouden worden respectievelijk te Affligem, St. Bernardus te Antwerpen en te Tongerlo. In die kwaliteit zouden zij tevens lid zijn van de Staten van Brabant. Kardinaal Granvelle, de aarts-

bischop van Mechelen zou er voortaan zelf de eerste stem uitbrengen. Verder vreesde men van deze ingrijpende maatregel op kerkelijk gebied een verscherping van de vervolgingen om den gelove, de inquisitie.

Het is wel zeker, dat Horne in Spanje nog niet op de hoogte was van de brief, die Oranje en Egmont op 23 juli 1561 via de secretaris Erasso, een verklaard vijand van Granvelle, aan de koning gestuurd hadden. Het werd blijkbaar met opzet voor hem verborgen gehouden; Horne verbaasde er zich later over. Hij kon bij zijn terugkomst Oranje en Egmont, aan wie de koning had laten weten, dat hij achter hen stond wat betreft hun wensen ten aanzien van de Raad van State, op dat punt geen verdere inlichtingen verschaffen. Het moet Hornes gevoel van om de tuin te zijn geleid en in zekere zin bedrogen, hebben vesterkt.

Aanvankelijk moge Horne de indruk gewekt hebben akkoord te gaan met de plannen betreffende de oprichting van de nieuwe bisdommen, zodat de regering in Brussel daarover zelfs haar tevredenheid uitsprak, dat is slechts van heel korte duur geweest. Granvelle zou spoedig ervaren, dat de vijandschap van de graaf weer oplaaide en de illusie van de koning, dat hij Horne voor zijn inzichten aangaande de nieuwe bisdommen gewonnen had, werd verstoord. Op 19 december, anderhalve maand na zijn terugkeer in de Nederlanden, schreef

Horne naar Spanje, dat de oprichting van de nieuwe bisdommen fataal zou zijn en dat de kardinaal de kwade genius was in de Nederlanden. Bij die gelegenheid deelde hij de koning ook mee, dat hij van plan was zich voor enige tijd naar zijn graafschap te begeven om zijn financiële aangelegenheden te regelen. Hij had geld nodig om ook in de toekomst de koning van dienst te kunnen zijn. Het is een bericht, dat Horne in de komende periode, met groeiend ongeduld en verontwaardiging, nog vaak naar Madrid zal sturen.

Rond de jaarwisseling 1561—1562 was Horne inderdaad te Weert. Daar trad hij in contact met de inwoners van verschillende dorpen in zijn graafschap om aan geld te komen, maar het lijkt niet waarschijnlijk, dat hij daarmee veel succes had. Intussen bleef hij in contact met Oranje en Egmont, bij wier oppositie hij zich intussen definitief had aangesloten. In februari had Horne te Keulen in opdracht van Filips II een bespreking met de graaf van Schwartzburg, zwager van Oranje, aan wie de koning nog schulden had uit de tijd, dat de Duitse graaf aan Spaanse zijde vocht tegen Frankrijk. Horne oogstte tevredenheidsbetuigingen van de koning voor de wijze waarop hij de bestaande moeilijkheden uit de weg ruimde. Een dankbetuiging in de vorm van een financiële tegemoetkoming waarop hij recht had, zou hem waarschijnlijk meer welkom zijn geweest. Samen met Schwartzburg reisde de graaf naar Maastricht waar zij Oranje en Egmont troffen. Het gerucht, dat er hier reeds krijgsplannen gesmeed zouden zijn, hoort tot het rijk der fabelen. De edelen hebben er feest gevierd en het zal er ongetwijfeld uitbundig aan toe zijn gegaan, in de trant die van hen bekend was. Horne kon daaraan bijzonder goed meedoen; dan vergat hij blijkbaar al zijn financiële zorgen. Dat de kardinaal, wiens installatie als aartsbisschop van Mechelen op het einde van 1561 de hoge edelen demonstratief genegeerd hadden, daarbij flink over de tong gegaan is, mag men zonder meer aannemen. De feestelijkheden werden voortgezet te Weert, waarheen het gezelschap zich vanuit Maastricht begaf om eind februari de bruiloft te vieren van Hornes zuster Eleonora, weduwe van Filips van Lalaing, met Pieter Ernst van Mansfeld.

In mei 1562 kon men Oranje, Egmont en Horne, en met hen vele andere edelen, weer treffen te Brussel, waar op hun aandrigen de landvoogdes een vergadering van de gouverneurs en de ridders van de Orde van het Gulden Vlies bijeen had geroepen, om de situatie met betrekking tot het buitenland en in de Nederlanden zelf te bespreken. Horne zal bij die gelegenheid waarschijnlijk zijn intrek genomen hebben in het paleis van Oranje, zoals meestal het geval was. Persoonlijk beschikte hij niet over een huis te Brussel, zoals verschillende van zijn collega's, wat de beperktheid van zijn geldelijke middelen geaccentueerd moet hebben. Hij moet wel eens de indruk gewekt hebben van een profiteur. Een enkele

maal blijkt, dat Hornes logeerpartijen Oranje niet steeds aangenaam waren. Horne raakte daarbij ook wel eens betrokken, misschien zonder opzet, bij de huwelijksmoeilijkheden van de prins. De graaf logeerde er ook als Oranje afwezig was.

De hoge heren toonden zich tegenstanders van een inmenging in de godsdienststrijd die in Frankrijk woedde, waarvoor de koning de plannen gereed had. Omdat ook Granvelle bij deze gelegenheid aan hun zijde stond, was de koning bereid zijn opzet te laten varen. Wat de situatie in de Nederlanden zelf betrof bleven de edelen verzet aantekenen tegen de oprichting van de nieuwe bisdommen en de consequenties van dien: incorporatie van abdijen, vervolging om den gelove. Zij wensten grotere invloed op het bestuur en drongen aan op een vergadering van de Staten Generaal. Ook deze laatste wens zou steeds blijven terugkeren. Maar koning en kardinaal, die aan de laatste vergadering van dit college bij het afscheid van Filips II te Gent onaangename herinneringen bewaarden, verwachtten daarvan alleen onheil en waren er besliste tegenstanders van. Zij mogen wel eens de indruk gewekt hebben, dat zij ernstig overwogen de Staten Generaal inderdaad bijeen te

Antoine Perrenot, kardinaal Granvelle.

willen roepen — met name in 1566 — dat kan slechts schijn geweest zijn. De graaf van Horne, op de man af gevraagd naar de reden van zijn klachten en ontevredenheid, bracht zijn financiële moeilijkheden naar voren, waarin hij was geraakt doordat de koning hem niet naar behoren had gehonoreerd. Dat maakt misschien een bekrompen en kleingeestige indruk, maar van de andere kant klinkt deze uiting eerlijk en oprecht. Ze is karakteristiek voor Horne.

Bij gelegenheid van de bijeenkomst der Vliesridders werd ook besloten een afgezant naar Spanje te zenden om de koning persoonlijk de klachten en verlangens onder ogen te brengen. Het is niet duidelijk, waarom men daarbij in de eerste plaats aan Horne dacht, die nog niet lang geleden daarvandaan was teruggekeerd zonder iets te hebben kunnen uitrichten, zoals men heel goed wist. Dat de graaf met die bittere herinneringen nog vers in het geheugen voor de eer bedankte, is verklaarbaar. Later in zijn verdediging zal de graaf heel andere motieven voor zijn weigering aanvoeren: hij was geen vriend van de kardinaal en kon dus moeilijk voor objectief doorgaan. Verder had hij geen functie in de Nederlanden dan het lidmaatschap van de Raad van State — dat hij ook nog in naam admiraal was zag hij terecht over het hoofd — terwijl verschillende anderen gouverneur waren en dus beter dan hij op de hoogte van hetgeen er leefde onder de bevolking. De graaf voegde daaraan toe, dat hij een voorstander was van de bijeenroeping van de Staten Generaal, om zodoende tot een algemene remedie voor de misstanden in het land te kunnen komen. Het beleid van de kardinaal deugde niet, hij liet de dingen op hun beloop. Tegenover Granvelle had hij zijn misnoegen uitgesproken over het feit, dat in de Raad van State de belangrijkste aangelegenheden niet ter tafel kwamen. Die werden onderhands bedisseld door Granvelle zelf, Berlaymont en Viglius. Ten slotte ging Montigny, als afgezant naar Spanje. Horne verzuumde natuurlijk niet zijn broer te instrueren, de koning een uiteenzetting te geven van de financiële zorgen waarin hij verkeerde.

In het voorjaar van 1562 ontstond ook de Liga van de hoge edelen tegen Granvelle. Het is nog steeds niet duidelijk, hoe deze concretisering van het verzet tegen de kardinaal precies omschreven dient te worden. Maar hoe onduidelijk deze organisatie — als het er een was — ook moge blijven, het doel was duidelijk: in hechte eenheid, met alle ten dienste staande middelen — waarvan de propaganda er een was — de kardinaal onmogelijk maken. Hij moest, hoe dan ook, uit het land verdwijnen en de hoge heren zouden dan in zijn plaats het beleid bepalen. Oranje, Egmont, Horne, Montigny, Bergen, Hoogstraten, Mansfeld en Megen waren er lid van. Sommige edelen bleven er buiten, zoals Arenberg en Aarschot. Het is niet duidelijk, wie het initiatief genomen heeft tot de formering van deze verzetsgroep

tegen Granvelle. De naam van Mansfeld wordt in dit verband een paar maal genoemd. Het is opmerkenswaard, dat Granvelle zelf ervan overtuigd was, dat het plan van Horne was uitgegaan. Deze aantijging is echter eerder een demonstratie van de aard der wederzijdse verhouding dan een bewijs voor de waarheid. Daarmee overschatte de kardinaal de leiderskwaliteiten van de graaf. Het is niet uitgesloten, dat Horne zich in dit gezelschap duchtig weerde. De man die in de groep de toon aan zou geven was Oranje en naast hem Egmont, die een grote faam genoot.

Op 23 december 1562 keerde Montigny uit Spanje te Brussel terug: onverrichterzake natuurlijk, afgezien dan van enkele vage toezeggingen, die de Nederlandse deputaties uit Madrid plachten mee te brengen. Alles bleef dan ook zoals het was, behalve dat de verbittering en de geest van verzet groeide bij het aanhoren van het verslag van Montigny's reis. Horne zal daarbij herinneringen aan eigen ervaringen hebben voelen boven komen. Nadat hij intussen nog in Weert was geweest, trof de graaf in de eerste maanden van 1563 velen van zijn collega's op een bruiloft, die te Brussel ten huize van Egmont werd gevierd. Zoals al eerder voorgekomen was gedurende het voorspel van de opstand werden ook op dit huwelijksfeest verdere plannen gesmeed tegen de kardinaal. Het resultaat was nu een brief van 13 maart aan de koning, die de handtekeningen droeg van Oranje, Egmont en Horne, maar waarvoor in feite de hele Liga de verantwoordelijkheid droeg.

De edelen betuigen de koning, dat zij bij hun stap geleid worden door de meest nobele motieven. Daarom juist moeten zij de koning ervan op de hoogte stellen, dat zijn landen onder het algemeen verafschuwde bewind van de kardinaal ten gronde gaan. Daarvoor willen zij, die lid zijn van de Raad van State zonder daar reële invloed te kunnen uitoefenen, niet langer de verantwoordelijkheid dragen. Zij vragen dus ontslag en in afwachting daarvan zullen zij de vergaderingen niet meer bijwonen zolang de kardinaal daar zetelt. Daar de briefschrijvers vervolgens de daad bij het woord voegden en uit de Raad wegbleven, moet de koning deze brief beschouwd hebben als een ultimatum, als rebellie. Oranje, Egmont en Horne verlieten Brussel maar niet aanstonds en niet tesamen. Ze confereerden nog, daar of in de omgeving van de stad. Horne ging naar Weert. De graaf zou er later op attenderen, dat hij van hoge functionarissen te Brussel meermalen het advies gekregen had naar zijn bezittingen te gaan om daar orde op zaken te stellen. Dit is geloofwaardiger dan zijn bewering, dat hij niet van Brussel met zijn politieke intriges en het hofleven hield; dat hij aan het leven op zijn bezittingen — ze waren nauwelijks meer van hem — de voorkeur gaf. Men is haast geneigd te zeggen: was het maar zo geweest. Hoofdzakelijk te Weert verblijvend wachtte Horne het antwoord van de koning op de brief

van 13 maart af, al is het niet waarschijnlijk, dat hij intussen geen contact had met zijn collega's. Dat antwoord van de koning was gedateerd 6 juni en bereikte Brussel op de 29ste van die maand. Egmont, die te Brussel vertoefde, van wie het niet zo zeker is, dat hij in de tussentijd niet in de Raad van State verscheen, die in elk geval in voortdurend contact stond met de landvoogdes, bracht zijn vrienden ervan op de hoogte. Horne vertrok van Weert naar Brussel, maar niet langs de kortste route. Zijn weg voerde hem langs Breda, waar hij met Oranje beraadslaagde over het te volgen gedrag.

De koning vanuit Brussel geadviseerd, voegde in zijn schrijven het ene uitstel bij het andere, hij volgde zijn bekende vertragingstaktiek. Hij vond in het schrijven van de edelen geen enkel klemmend argument om aan hun wens tegemoet te komen en de kardinaal terug te roepen. De koning sprak weer over zijn bedoelingen persoonlijk naar de Nederlanden te komen. De oprecht-

wie zij op veertienjarige leeftijd gehuwd was, trouwde zij twee jaren later, in 1538, met Ottavio Farnese, die rechten had op Parma en Piacenza. Over deze laatste bezitting had Margaretha — in de eerste plaats omwille van haar zoon Alexander; haar man was haar niet bijzonder dierbaar — al een ernstig conflict gehad met haar vader. Met haar halfbroer was de kwestie grotendeels geregeld: de Parma's hadden het hertogdom Piacenza teruggekregen, op de burcht van die naam na, die door Spaanse troepen bezet zou blijven zolang het Filips II zou believen. De jonge Alexander moest onder toezicht van de koning in Spanje opgevoed worden: de koning had de landvoogdes wel aan zich gebonden. Het vooruitzicht van een huwelijk van haar zoon met een dochter van de keizer van Duitsland, dat op een bepaald moment scheen te bestaan, werd geen werkelijkheid, om redenen die de koning zelfs niet aan Granvelle durfde toe te vertrouwen: Alexander was zowel van moeders als van vaderszijde de afstammeling van een bastaard.

Gedenkpenningen van Filips van Montmorency, 1565, en Walburgis van Nieuwenaar, 1566 (graveur: Jacobus Jonghelinck)

heid van die bedoeling moet ernstig betwijfeld worden. Er was zo vaak sprake van, maar het gebeurde nooit. In afwachting van zijn bezoek moest maar een van de edelen naar Spanje komen om hun brief van 13 maart nader toe te lichten. Van 's konings bewering overtuigd te zijn van hun goede bedoelingen, zullen de edelen minder onder de indruk gekomen zijn dan van het bijzonder duidelijke slot van zijn brief: hij was niet gewoon functionarissen te ontslaan zonder redenen.

Waren de hoge heren bij de koning geen stap verder gekomen, zij kregen nu in de landvoogdes een medestander. Niet op politieke gronden maar gedreven door motieven van particuliere, dynastieke aard, wijzigde Margaretha haar houding tegenover haar voornaamste en meest vertrouwde raadsman: de kardinaal. Na de dood van haar eerste man, Alessandro de Medici, met

Vervolgens slaagde de landvoogdes er voorlopig niet in, ondanks haar voortdurende verzoeken in die richting, geadstrueerd met verwijzingen naar de grote toewijding en trouw waarmede zij de koning diende, haar halfbroer te vermurwen zodat hij de burcht Piacenza deed ontruimen en restitueerde. In februari 1563 kwam Ottavio Farnesse te Brussel aan. Hij had daar contacten met Oranje en Egmont. Het vermoeden, dat Margaretha onder invloed van haar man eraan ging twijfelen, of Granvelle haar privé belangen wel volledig was toegedaan, lijkt een deugdelijke grond te hebben. Zij liet de kardinaal vallen en schaarde zich aan de zijde van diens tegenstanders.

Naast de uitnodiging aan het driemanschap, dat een van hen naar Spanje zou komen, liet de koning aan Egmont afzonderlijk weten, dat hij bij voorkeur hem

zag verschijnen. Dat was een van de pogingen gedurende deze periode meer aangewend, om Egmont van zijn naaste vrienden te scheiden en uit de Liga los te weken. Enkelen van de hoge edelen hadden intussen de Liga al de rug toegekeerd. Egmont heeft de zending naar Spanje wel geambiëerd. Er is een aanwijzing, dat Horne er een tegenstander van was. Op 11 juli ging het driemanschap op audiëntie bij de Landvoogdes, die hen waarschijnlijk vriendelijker ontvangen heeft dan in het verleden nu zij hun zijde gekozen had in de strijd tegen Granvelle. Van Horne had zij intussen nog steeds geen hoge dunk. De conclusie was tenslotte, dat Margaretha's secretaris Armenteros, een enigszins louche figuur, wiens geldzucht en omkoopbaarheid getypeerd werd door de bijnaam Argenteros, naar Spanje zou gaan om de koning te overreden Granvelle te laten vallen. Het aanstaande slachtoffer zelf schijnt er onwetend van te zijn geweest, dat zijn loopbaan in de Nederlanden ten einde liep.

Intussen bleef het driemanschap druk uitoefenen op Filips II. Op 29 juli 1563 beantwoordden zij 's konings brief over de kwestie Granvelle, precies een maand nadat deze gearriveerd was. Een koerier bracht het stuk naar Spanje. Laat men de gewone plichtplegingen buiten beschouwing, dan blijkt uit hun schrijven, dat zij

vasthielden aan hun ingenomen standpunt, hetgeen neerkwam op dienstweigering. Geen van hen kon naar Spanje komen — Egmont excuseerde zich afzonderlijk. Granvelle diende te verdwijnen en vóórdat zulks gebeurd was zouden zij hun zetel in de Raad van State niet meer innemen. Zij bleven echter bereid de landvoogdes met raad en daad ter zijde te staan.

In afwachting van de terugkomst van hun speciale koerier, die Spanje niet mocht verlaten zonder een antwoord van de koning mee te brengen, verlieten de hoge heren voor en na Brussel; Horne blijkbaar het eerst. Hij ging naar Weert. Zonder een stadhouderschap, eigenlijk zonder functie behalve het lidmaatschap van de Raad van State, kon hij moeilijk ergens anders naar toe. Vandaaruit schreef hij een afzonderlijke brief aan de koning. Dit heeft iets tweeslachtigs, dat ook bij Egmont te constateren valt. De inhoud van de brief paste overigens vrij goed bij hetgeen de drie heren gezamenlijk geschreven hadden: Granvelle diende uit de Nederlanden te worden teruggeroepen, zelf bleven de hoge heren de meest trouwe dienaren van de koning.

Nu de beurt weer aan de koning was, moest er geduld worden geoefend. Op 4 november kwamen er berichten uit Spanje, die echter inzake Granvelle niets nieuws behelsden. De leden van de Liga vergaderden daarop te Eindhoven; Horne trad als een soort secretaris op, hij verzond de convocatiebrieven en wel met zoveel haast, dat er van een spoedvergadering gesproken kan worden. Wat daar behandeld is, is niet duidelijk; er liepen verschillende geruchten over. Zeker is slechts, dat er bijzonder vrolijk St. Maarten (11 november) gevierd werd, waarbij verschillende heren dronken onder tafel raakten. Ze hielden hun bekende levensstijl dus wel aan. Misschien heeft men er de vergadering van de Generale Staten, die begin december te Brussel gehouden zou worden, ter sprake gebracht. Voor die gelegenheid gingen zij immers naar het regeringscentrum, waar zij de mogelijkheid vonden — er werden verschillende feestelijke bijeenkomsten georganiseerd — propaganda te maken voor hun inzichten, die daardoor een weg konden vinden door al de gewesten van de Nederlanden.

Begin december hadden een aantal hoge edelen een feestdiner bij Caspar Schetz van Grobbendonk de tesaurier-generaal, waarbij zich een incident voordeed, dat verschillende van hen later bijzonder kwalijk genomen zou worden. Er werd besloten, dat de heren eendere livreien zouden aanschaffen voor hun personeel. Door het lot werd bepaald wie het eerste model mocht aanwijzen. De twijfelachtige eer viel Egmont tebeurt, die zijn keuze liet vallen op een soort uniform van effen zwarte kleur, waarvan de wijd overhangende mouwen uitgerust werden met narrenkappen en narrenkappen. De heren hebben later niet willen toegeven, dat hiermee een bespotting van de kardinaal — o.a. van diens kardi-

Portret van Karel V (collectie Atlas van Stolk, Rotterdam)

naalshoed — bedoeld was. Zij noemden als motief voor het ontwerpen van een uniform livrei: zuinigheidsverwelingen, hetgeen de versierselen echter moeilijk kon verklaren. Zeker is, dat het publiek er een verguizing van Granvelle en diens medestanders, zoals Viglius, Berlaymont en Aarschot, in zag. Na herhaaldelijk verzoek van de landvoogdes lieten de edelen de versiering met narrentekens weg; daarvoor in de plaats brachten zij pijlenbundels aan, symbool van eenheid, van hun eensgezindheid. Ten aanzien van Horne was de latere beschuldiging op dit punt ten onrechte. Hij was niet op het feest aanwezig; hij was te Weert, En toen hij weer te Brussel kwam had hij geen personeel om met het befaamde livrei uit te rusten zoals de anderen dat deden. Hetgeen niet wegneemt, dat hij het van harte met zijn collega's eens geweest zal zijn toen zij de kardinaal dit affront aandeden, dat niet getuigde van veel goede smaak of van fijne zin voor humor.

Op 24 januari vertrok Armenteros uit Spanje, op 21 februari was hij te Brussel. Hij had uitermate geheime en even ingewikkelde instructies bij zich betreffende de enscenering van Granvelles vertrek uit de Nederlanden; alles moest gedaan worden om het prestige van de koning en dat van Granvelle — alsof dat nog bestond — te sauveren. Na lange aarzeling was de koning tot zijn beslissing gekomen, niet omdat hij deze als een reële oplossing van de moeilijkheden beschouwde maar omdat ze de enige uitweg uit de impasse betekende; waarschijnlijk intussen reeds besloten de verantwoordelijke edelen eens verantwoording te vragen voor de concessie waartoe zij hem gedwongen hadden. Er was een geheime brief voor de kardinaal met de instructie Margaretha verlof te vragen om voor enige tijd naar Bourgondië te mogen gaan, waar zijn moeder ziek lag. Er was een geheime brief voor de landvoogdes met de instructie dit verzoek van de kardinaal in te willigen. Intussen werden de edelen eerst in onzekerheid gelaten of Granvelle wel weg zou gaan; vervolgens kwam er bericht, dat de koning hun verzoek om ontslag van de kardinaal afwees.

Rond half maart vertrok de kardinaal uit Brussel; hij speelde het spel van de koning mee, want hij ging niet weg in het geheim als een ontslagene, maar hij reisde naar het Zuiden omgeven door zijn hofstoet, in gezelschap van twee broers. Hij liet inderdaad voorlopig de edelen in onzekerheid over een eventuele terugkeer. Zij durfden nauwelijks te triomferen. Er werden dreigementen geuit aan het adres van de kardinaal voor het geval hij terug zou komen. Van geweld is in deze periode overigens meermalen sprake: er zouden moordaanslagen op de kardinaal beraamd zijn. Het blijven echter vrij vage geruchten. Horne worden sinistere woorden toegeschreven. Zo ze op waarheid berusten, moeten ze wel uitgelegd worden als een soort grootspraak, uitingen gedaan in een toestand van overmoed en opwindig;

Portret van een graaf van Horne, Guldenvliesridder. Men wil hierin wel eens Filips van Montmorency zien; waarschijnlijk is het echter Jacob III aangezien diens wapen linksboven is aangebracht (voormalige collectie kasteel Nederhemert, verbrand 1945, foto Icon. Bur. Den Haag)

het waren geen weloverwogen, reële plannen.

Na Oranje en Egmont kwam ook Horne, die eerst te Weert werd vastgehouden omdat zijn vrouw ziek was, naar Brussel. Zij namen hun plaats in de Raad van State weer in, zoals de koning hun verzocht had. Zij schreven gezamenlijk en afzonderlijk brieven aan Filips, waarin wel enige ongerustheid betreffende diens opvattingen over hun houding doorklinkt: de betuigingen van goede wil zijn opvallend nadrukkelijk. Intussen bleven zij vastbesloten weer dienst te weigeren indien Granvelle onverhoopt zijn plaats weer zou innemen.

In de nu volgende periode namen Oranje, Egmont en Horne de plaats in, die zij altijd begeerd hadden; zij waren Margaretha's eerste adviseurs; alle aangelegenheden die in de Raad van State thuishoorden werden inderdaad aan hen voorgelegd. Zij bepaalden mede het beleid. Speciaal Oranje deed nu zijn kwaliteiten gelden. Horne schijnt geen rol van betekenis vervuld te hebben. Hij trad op als een epigoon van de prins. Deze episode in zijn leven is misschien wel juist tekenend voor de graaf: toen hij de plaats kreeg waarop hij recht meende

te hebben en waarvoor hij zich had ingespannen, bleek hij er niet tegen opgewassen. Er bestaat twijfel of hij wel met evenveel trouw en toewijding de zittingen van de Raad bijwoonde als zijn vrienden. Een zeker tegenwicht voor het driemanschap bleven intussen de legisten vormen, de rechtsgeleerde beroeps-ambtenaren in dienst van het absolutistische streven van de vorst, verafschuwd en zelfs gehaat door de edelen, die minder onderlegd, zeker minder bedreven in staatszaken waren. Viglius bleef en ook Berlaymont, de eerste een befaamd jurist, die het misschien niet in alle opzichten met de politieke opvattingen van zijn koning eens was, speciaal waar het de geloofsvervolgingen betrof, maar die Filips II toch in alle opzichten trouw bleef; de tweede een Nederlandse edele, die ondanks het feit dat zijn standgenoten hem

Er was vaak sprake van geweest, het laatst bij het vertrek van Granvelle, toen Margaretha twee brieven van de koning voor Egmont ontving: één met en één zonder uitnodiging. De landvoogdes diende met haar adviseurs uit te maken, welke de graaf overhandigd moest worden. In de officiële door Viglius opgestelde instructie, die Egmont meenam toen hij op 31 januari naar Spanje vertrok, waren niet alle wensen en klachten, die aan de koning overgebracht moesten worden, vervat. Er was sprake van de verafschuwde godsdienstplakkaten, van de wanhopige situatie op financieel gebied, er werd aangedrongen op de komst van de koning. Mondeling diende daaraan het een en ander te worden toegevoegd. Zo wenste in de eerste plaats Oranje dat de Raad van Financiën en de Geheime Raad, de domeinen van Viglius

Schelling, zilveren muntstuk van 6 stuiver te Weert geslagen. Op de voorzijde het wapen van Filips van Montmorency met Guldenvliesketen, randschrift: Ph(illipu)s - Bar(o) - D(e) - Montm(orency) - C(omes) - A(b?) - Horn - D(ominus) - D(e) - Wiert(ensis). Keerzijde: Moneta - Nova - Argent(ea) - Wierte(nsis) (Kon. Penningkabinet Den Haag)

vaak probeerden over te halen, zich afzijdig hield van de Liga; die ook wat zijn juridische vorming betreft een uitzondering vormde temidden van de andere edelen en onvoorwaardelijk de zijde koos van de koning en diens regiem. Daardoor oogstte hij de afkeer en verachting van de hoge heren. Verder was er natuurlijk het hele uitvoerende ambtenarenapparaat. Het driemanschap mag van de beste voornemens bezield zijn geweest, bereid om samen te werken met de landvoogdes — die van haar kant aanvankelijk enthousiast leek over de nieuwe situatie — de tijd volgend op het vertrek van de kardinaal staat bekend als een periode van chaos, van corruptie, waarover maar weinig goede woorden geschreven zijn.

Eind 1564 werd er besloten, dat Egmont naar Spanje zou gaan om met de koning te spreken. Eindelijk, de graaf had een dergelijke zending al jaren lang geambieerd.

en Berlaymont, in zekere zin ondergeschikt zouden worden gemaakt aan - of ingelijfd bij de Raad van State. Daarmee zouden een paar hinderlijke obstakels voor de directe invloed van het driemanschap uit de weg worden geruimd.

Egmonts zending leek een triomftocht. Tot de grens werd hij door vrienden uitgeleide gedaan, feesten waren aan de orde van de dag, ook in Frankrijk. In Spanje werd de graaf met alle aan hem verschuldigde honneurs — en met meer dan dat — ontvangen, ofschoon de koning in zijn hart helemaal niet verheugd was over diens komst. Alva die hoogst verontwaardigd was geweest over de actie van de Nederlandse groten tegen de kardinaal en een verklaard tegenstander van Granvelles ontslag, kwam de graaf tegemoet om hem te verwelkomen. Egmont had geregeld contact met de koning, die uiterlijk vriendelijk en welwillend naar zijn

Portret van Filips van Montmorency naar Key
(Hamburger Kunsthalle)

uiteenzettingen luisterde maar zich verder verborg achter tot weinig verplichtende toezeggingen betreffende plak-katen en bestuurshervormingen: hij zou erover schrijven. De vele plichtplegingen waren er blijkbaar op gericht Egmont los te maken van zijn vrienden. Naar buiten was er een groot verschil met Hornes ontvangst en verblijf in Spanje vier jaren geleden. In feite slaagde Egmont er evenmin als zijn vriend in, iets van betekenis voor de Nederlanden te bewerkstelligen — voor zijn privé belangen wist hij wel een en ander te bereiken. Egmont verzuimde niet een goed woord te doen voor zijn vriend Horne. Toen de graaf drie maanden later, op 30 april 1565, enthousiast over alle ontvangen eerbetoont te Brussel terugkeerde maar weldra ontnuchterd moest constateren, dat er in feite niets veranderde, ondervond hij dat als een soort bedrog, een vernedering, die zijn geluksstemming in verbittering deed omslaan.

De beruchte „brieven uit het bos van Segovia”, die op 5 november 1565 arriveerden, hebben aan Egmonts illusies zo hij ze nog had — Oranje had ze nooit gedeeld

en Horne had zich wellicht niet al te ernstig in de kwesties verdiept — een definitief einde gemaakt: de godsdienstplakkaten werden in alle strengheid gehandhaafd, de regeringsvorm zou geen wezenlijke verandering ondergaan. Vooral het bevel tot het onverkort handhaven van de vervolging om den gelove wakkerde de bestaande onrust in den lande aan. Toen was intussen het tijdstip gekomen waarop de ontevredenheid over het Spaanse absolutistische systeem en over de situatie in het land in het algemeen, zich niet langer zou concentreren rond het driemanschap Oranje, Egmont, Horne; de grote groep van de lagere adel zou — in min of meer georganiseerde vorm — het verzet stimuleren en er een bredere actieradius aan geven.

Horne trok zich weer eens terug te Weert. Hij gaf openlijk blijk van zijn ontevredenheid. Hij maakte vooral zijn zwagers, Mansfeld en Hoogstraten deelgenoot van zijn gevoelens. De politieke lijn die de koning bleef volgen stond hem niet aan, maar hij was vooral verbitterd over zijn geldnood, waarin geen verlichting kwam; integendeel. In januari 1566 stuurde hij zijn secretaris Alonso de Laloo die indertijd met hem uit Spanje was gekomen, naar Madrid om de koning mondeling — schriftelijk was het al zo vaak gebeurd — een uiteenzetting te geven van zijn benarde financiële situatie, die in de eerste plaats het gevolg was van zijn ongehonoreerde diensten aan de koning. Zijn inkomsten gingen weg aan het betalen van de renten van zijn schulden. Het jaarlijks pensioen van 3000 ducaten, dat hem in 1560 was beloofd, werd niet uitbetaald. Hij had pogingen in het werk gesteld om weer stadhouder te worden van Gelderland, als Megen bevelhebber van de artillerie werd, maar deze actie was op niets uitgelopen. Hij had geprobeerd solaa te verkrijgen met het recht om munt te slaan maar dit privilege werd hem niet toegestaan. Nu was hij vast besloten te Weert te blijven en zich niet meer met politieke aangelegenheden in te laten totdat Laloo met antwoord — gunstig natuurlijk — uit Spanje zou zijn teruggekeerd. Hij heeft zich niet aan zijn voornemen kunnen houden.

Toen de Raad van Beroerten de balans opmaakte van deze periode uit Hornes leven, werd in de eerste plaats de brief van 13 maart 1562, waarin in feite het vertrek van Granvelle werd geëist, de graaf aangerekend als rebellie. Het befaamde livrei met de narrenkoppen en later de pijlen werd vermeld als een belediging over het hoofd van de kardinaal de koning rechtstreeks aangedaan. De poging de Raad van Financiën en de Geheime Raad te incorporeren in de Raad van State werd gezien als een aanslag op het gezag van de koning. Ook aan de chaos die ontstond na het vertrek van Granvelle werd Horne schuldig geacht.

In zijn verweer maakte Horne er geen geheim van, dat hij felle kritiek geleverd had op de kardinaal en eveneens op Berlaymont en Viglius, hetgeen pleit voor

zijn oprechtheid. Als hij de redenen opgeeft waarom hij zich bij verschillende gelegenheden te Weert terugtrok, is hij echter niet zo eerlijk: hij moest orde op zijn zaken stellen, hij wilde voorkomen, dat hij de schuld kreeg van de consequenties verbonden aan het wanbeleid van Granvelle en zijn adepten. Hij had daarmee ook zijn protesthouding, zijn dienstweigering willen onderstrepen. Ook de in die tijd bekende distinctie door Horne gemaakt: dat hij een vijand van de kardinaal en diens politiek kon zijn en toch trouw dienaar van de koning, klinkt niet overtuigend. De graaf moet

begrepen hebben, dat Granvelle zich hield aan de instructies van de koning, dat hij geen persoonlijk beleid voerde. Dat de situatie in de Nederlanden niet verbeterde toen Granvelle vertrokken was en het driemanschap nauw bij het bestuur betrokken was, schreef Horne toe aan de machinaties van de kardinaal, wiens creaturen toen achter de schermen hun invloed bleven uitoefenen. De poging om de Raad van Financiën en de Geheime Raad onder de Raad van State te brengen was volgens Horne volkomen oprecht bedoeld, dat was de enige mogelijkheid om tot een efficiënt bestuur te komen.

III HET KRITIEKE JAAR 1566

In Egmonts gezelschap was vanuit Spanje naar Brussel gekomen, de zoon van de landvoogdes: Alexander Farnesse, hertog van Parma. Zijn huwelijk met een keizersdochter was niet doorgestaan, nu was er een andere bruid voor hem gevonden: Maria van Portugal. Bij gelegenheid van de bruiloft in november 1565 te Brussel zal er door de in grote getale verzamelde lagere edelen gesproken zijn — de plannen waren al van oudere datum — over een verbond tegen de geloofsvervolgung: inquisitie en plakaten. De plannen namen vastere vorm aan in de maand december en leidden tot het Compromis der edelen, dat getekend werd door enkele honderden aanhangers, zowel katholieken als gereformeerden.

Horne heeft in deze periode contact gehad met enkele calvinistische hoofdfiguren van het eedgenootschap, Jan van Marnix of Thoulouse, die het stuk had opgesteld en Nicolaas de Hames. In gezelschap van de laatste zou hij zelfs dreigende taal gesproken hebben aan het adres van de koning en van de inquisiteurs. De berichten hierover zijn enigszins vaag; indien ze juist zijn, dienen ze weer beschouwd te worden als weinig doordachte uitingen gedaan in momenten van opwinding en verlies van zelfbeheersing. Deze contacten zijn wel eens gezien als een aanwijzing van sympathie bij de graaf voor de nieuwe religie. Maar Horne was meer geïnteresseerd in de geest van ontevredenheid bij deze relaties dan in hun godsdienstige overtuiging. In religieus opzicht was de graaf bijzonder tolerant, en dat waarschijnlijk meer uit onverschilligheid of omdat anderen, zoals Oranje, dit waren, dan op grond van een weloverwogen en diepgewortelde overtuiging. Het lijkt haast uitgesloten, dat zijn verdraagzaamheid berustte op theologische motieven zoals die uiteengezet werden door Georg Cassander of François Baudouin, met wie Nederlandse edelen wel contact hebben gezocht. Horne was maar weinig geïnteresseerd in geloofsovertuigingen. Hij was een uitgesproken tegenstander van vervolging om den

gelove. Om geloofskwesties mocht geen bloed vergoten worden. Als hij over theologische aangelegenheden spreekt maakt hij onmiddellijk een restrictie: daarvan heeft hij eigenlijk geen verstand.

Dat Horne in het begin van het jaar 1566 ervan op de hoogte was, dat er iets broeide onder de lage adel is wel zeker, ook al verbleef hij veelal te Weert. In februari zochten de leden van het Compromis contact met de hoge heren, speciaal met het driemanschap natuurlijk, om hen voor hun ideeën te winnen. Zij hadden de leiding graag aan de Liga toevertrouwd. Tot de groep die eind februari te Breda bij Oranje vergaderde hoorde ook Horne, die later zou zeggen, dat hij daarheen gereisd was om Schwartzburg, met Oranje uit Duitsland gekomen, te begroeten. Daar ontbrak Egmont, met wie men in maart te Hoogstraten verder confereerde. De Liga heeft de plannen tot gewelddadig verzet afgewezen. Haar leden sloten zich ook niet aan bij het Compromis, ofschoon zij er niet onsympathiek tegenover stonden. Dit mag men speciaal van Horne veronderstellen, al zal deze niet zover gegaan zijn, dat hij het eedgenootschap wilde helpen met het verzamelen van wapenen, zoals Morillon aan Granvelle schreef. De graaf moet een bepaalde verwantschap met hen gevoeld hebben. De leden van het Compromis waren voor een overwegend deel gerecruteerd uit de berooide adel, waartoe ook Horne gerekend mocht worden ondanks de vooraanstaande plaats die hij innam. De conclusie van de besprekingen te Breda en Hoogstraten was, dat het Compromis de landvoogdes een smeekschrift zou aanbieden. De hoge adel bleef naar buiten neutraal.

Merkwaardig is, dat verschillende hoge heren, waaronder Horne die naar Weert was teruggegaan, de landvoogdes inlichtten over de plannen van het Compromis. Wilden zij zich veilig stellen, twee ijzers in het vuur hebben? Wilden zij Margaretha erop attenderen, dat zij wel gelijk hadden met hun waarschuwingen, dat de situatie in de Nederlanden op onrustbarende wijze

verslechterde? Het is moeilijk uit te maken. Tijdens een bijeenkomst in deze periode met Oranje en Mansfeld zou Horne voorgesteld hebben, de versierselen van de Orde van het Gulden Vlies aan de koning terug te sturen. Hij wachtte steeds ongeduldiger op antwoord uit Spanje, waar zijn secretaris Laloo nu al zo lang verbleef zonder enig resultaat voor zijn heer te bereiken. Mansfeld, Hornes zwager, die zich intussen van het verzet had losgemaakt, zou dit affront aan de koning voorkomen hebben. Het is niet waarschijnlijk, dat de prins — volleerd diplomaat als hij was — maar iets gevoeld heeft voor een dergelijke drastische stap.

In angst voor de dingen die komen gingen verzocht de landvoogdes haar raadslieden, de leden van de Raad van State, en ook de andere Vliesridders en stadhouders naar Brussel te komen en haar bij te staan. Horne — Oranje overigens ook — liet dit verzoek herhalen alvorens er gehoor aan te geven, ongetwijfeld om te laten blijken, dat hij eerst een tegemoetkoming van de koning verwachtte alvorens zijn plaats in de Raad van State weer te willen innemen. Er werd eind maart te Brussel druk vergaderd en geconfereerd om de houding van de regering tegenover Compromis en smeekschrift te bepalen. Kon een massale komst van de edelen naar Brussel getolereerd worden? Gewapend of ongewapend? Hoever zou men gaan met toezeggingen? Horne hield daarbij de leden van het Compromis de hand boven het hoofd: zij waren geen rebellen. Omdat men er in tijdnood raakte waren afdoende maatregelen uitgesloten zodat de edelen tenslotte met enkele honderden naar Brussel kwamen, maar daarbij afzagen van enige opvallende wapenschouw. Hun zou een moderatie van de godsdienstplakkaten worden toegezegd, daarover was men het in het voorafgaand overleg eens geworden. Daarmee was Horne het eens, als verklaard tegenstander van inquisitie had hij nog wel verder willen gaan. Het was ook zijn overtuiging, dat de leden van het Compromis zich aan geen strafwaardig optreden hadden schuldig gemaakt, ervan afgezien of van een feitelijke bestraffing ook maar sprake kon zijn. Het verzoek om een bijeenroeping van de Staten Generaal om over de toestand in het land te delibereren, ook een programmapunt van het Compromis, maakte geen kans. Tijdens de periode van overleg, die aan de aanbidding van het smeekschrift op 5 april voorafging, verzuimde Horne natuurlijk niet de schulden die de koning aan hem had ter sprake te brengen. Daarover kon hij nooit meer zwijgen. Dat de landvoogdes Horne enkele malen verzocht bepaalde wensen aan het Compromis kenbaar te maken, wijst erop, dat zij veronderstelde, dat de graaf daar relaties had en een zekere invloed.

Drie dagen na de aanbidding van het smeekschrift, op 8 april 1566, raakte Horne, en met hem Oranje en Egmont, in een enigszins compromitterende situatie toen zij het paleis van Culemborg binnen gingen, waar

edelen van het Compromis verzameld waren voor een feestbanket. Zij werden toegedronken met de leuze: „Vive le roi; vivent les gueux”. De laatste uitdrukking zou teruggaan op een denigrerend bedoeld woord van Berlaymont, uitgesproken bij de aanbidding van het smeekschrift, dat aanstonds als een eretitel gebruikt werd. Horne zou er later van beschuldigd worden verschillende malen te hebben toegelaten, dat die leuze in zijn tegenwoordigheid werd aangeheven. Er werd een soort medeplichtigheid aan majesteitsschennis uit geconstrueerd. De graaf repliceerde, dat hij en zijn vrienden met de nobelste bedoelingen in huize Culemborg kwa-

Daalder, zilveren muntstuk te Weert geslagen. Op de voorzijde de wapens van Montmorency en Horne met helmtekens; op de keerzijde de heilige Martinus „patronus Wiertens” met het wapen van Weert, de keper (Kon. Penningkabinet Den Haag)

Willem van Oranje, Lamoraal van Egmont en Filips van Horne
(Panceltjes met een middellijn van nog geen 10 cm;
Staatl. Kunstsammlung Dresden)

men, nl. om de edelen te weerhouden uit de band te springen en om Hoogstraten op te halen. Zij bleven slechts enkele ogenblikken binnen en begrepen de geroepen leuzen niet.

Om de koning opnieuw over de werkelijk kritieke situatie in de Nederlanden voor te lichten, werd nogmaals tot een gezantschap naar Spanje besloten. Het was niet eenvoudig nog mensen te vinden, die bereid daartoe waren. Met moeite en pijn werden Bergen en Montigny overgehaald deze vrij uitzichtloze taak op zich te nemen. Zij zouden er niet van terugkeren: Bergen ontkwam erger door een vroegtijdige natuurlijke dood, Montigny onderging een geheim doodvonnis.

Montigny vertrok op 29 mei 1566 — Bergen wegens ziekte opgehouden zou nakomen — en arriveerde op 17 juni in Madrid. Het hoeft nauwelijks gezegd te worden dat Montigny van zijn broer Horne instructies meegekregen had diens privé belangen te bepleiten. De landvoogdes intervenieerde in deze tijd ook bij haar broer, om Horne financieel tegemoet te komen. Maar Filips II bleef zich verschuilen achter vaagheden, hij kwam ook op dit punt niet tot een beslissing. Misschien vond hij het op zich niet eens zo erg als Horne zich blijvend te Weert vestigde zoals hij weer dreigde te doen, wanneer hij zich dan ook maar werkelijk van elke inmenging op politiek terrein onthield. Morillon die in Horne een kwade genius bleef zien, een stokebrand, vond dit ook een geschikte oplossing.

Men zou misschien de volgende hypothese op kunnen stellen om zowel het gedrag van de koning tegenover Horne als dat van de graaf tegenover Filips II te verklaren. De koning weigerde Horne tegemoet te komen zolang deze zich zo openlijk ontevreden en opstandig toonde. Dan zag hij hem liever min of meer geïsoleerd in zijn graafschap dan te Brussel temidden van zijn vrienden. Van de andere kant: hoe langer de koning doof bleef voor Hornes niet aflatende aanmaningen des te verbitterder en opstandiger de graaf werd, hoe geringer de kans, dat hij in het spoor gebracht zou kunnen worden van verschillende edelen, zoals Mansfelt en Megen, die zich weer loyaal geschaard hadden achter de landvoogdes en dus achter de koning. Misschien speculeerde de landvoogdes op de mogelijkheid, dat Horne teruggewonnen zou kunnen worden als de koning hem financieel tegemoet kwam, toen zij voor de graaf ten beste sprak. De vicieuze cirkel werd echter niet doorbroken, er leek geen redelijke uitweg te bestaan. Horne zou tenslotte aan het kortste eind trekken.

Op 7 juli verliet Horne Brussel om naar Meurs te gaan, waar zijn zwager, de graaf van Nieuwenaar, ernstig ziek lag. De landvoogdes had daartoe haar toestemming gegeven. Vandaar ging hij naar Weert. Er bestaan aanwijzingen, dat hij zich in de tussenliggende periode, toen hij dus voornamelijk te Brussel verbleef,

evenals Oranje met wie hij vaak samen was en bij wie hij gelogeed zal hebben, een tegenstander toonde van het gebruik van wapengeweld tegen de gereformeerden. Deze waren na het afkondigen van de moderatie in groten getale uit hun ballingschap teruggekeerd. Zij traden door heel de Nederlanden vrijmoedig op en hielden publiekelijk hun predikaties. Horne wenste het oordeel van de Staten Generaal over deze aangelegenheid, een punt dat hij overgenomen kan hebben uit het smeek-schrift. Met o.a. Oranje en Egmont nam de graaf deel aan een feestbanket in de abdij van St. Bernardus te Antwerpen waarvan de abt weldra zijn habijt aan de wilgen zou hangen en waar de leuze „Vivent les gueux” veelvuldig werd gebruikt. Maar van de andere kant moet hij in deze periode verklaard hebben, dat hij katholiek was en wilde blijven. Dat past wel bij Horne. Het interesseerde hem persoonlijk weinig welke geloofs-overtuiging anderen erop nahielden. Hij zag daarin geen reden discriminerend op te treden, nog minder om tot vervolgingen over te gaan.

Die tolerante houding in religiekwesties schijnt Horne ook aangenomen te hebben in zijn eigen graafschap. Daar beschermden zijn lutherse moeder, Anna van Egmont, en zijn calvinistische vrouw, Walburgis van Nieuwenaar, de aanhangers van de nieuwe religie. Lorenzo de Villavicentio, een geheim agent in Spaanse dienst, schreef er in januari 1565 verontwaardigd over naar de koning. De vrouwen zouden in Weert drie pastoors tot de hervormde religie hebben overgehaald. Op 27 augustus 1566 werd er gebeeldstormd in de kloosterkerk van de minderbroeders te Weert, gelegen buiten de wallen. De volgende dag was het klooster van de „witte vrouwen” aan de beurt. Merkwaardig is, dat vier dagen eerder deze kloosterlingen door Anna van Egmont gewaarschuwd waren voor deze aanslag, zodat zij hun kostbare beelden in veiligheid konden brengen. De verklaring voor deze dubbelzinnige houding van Hornes moeder moet ongetwijfeld gezocht worden in het feit, dat aldaar een zus van Jan van Horne, de stiefvader van onze graaf, priorin was geweest. Op 29 augustus tastten de Weerter beeldenstormers de Weerter hoogkerk, de Sint Martinus, aan. Dat dit gewelddadig optreden de instemming van de graaf niet kan hebben gehad blijkt uit de pogingen tot eerherstel die hij ondernam. Begin januari 1567 woonde hij de mis bij in de kloosterkerk van de minderbroeders, die intussen nog niet in hun klooster waren teruggekeerd. In juni werd de hoogkerk in Hornes tegenwoordigheid opnieuw geconsacreerd door de bisschop van Luik. De graaf eiste van de Weertenaren herstel van de aangerichte vernielingen. Het lijkt niet onwaarschijnlijk, dat er zich stormachtige taferelen hebben afgespeeld binnen de muren van het kasteel te Weert tussen Horne, zijn vrouw en zijn moeder. Dit alles belette de graaf niet onderdak te verlenen aan gereformeerde voormannen.

Portret Margaretha van Parma,
landvoogdes der Nederlanden 1559-1567

Waarschijnlijk heeft hij daarin geen theologisch probleem gezien; het was voor hem een kwestie van menselijkheid. Zijn persoonlijke geloofsovertuiging mag men daaraan niet afmeten. Aan de beeldenstorm die in augustus 1566 de Nederlanden teisterde had Horne part noch deel; hij moet deze excessen hartgrondig hebben afgekeurd.

Begin augustus schreef Margaretha van Parma een vergadering uit van de ridders van het Gulden Vlies voor de 20ste, om te confereren over een tweede smeek-schrift van het Compromis. Horne arriveerde op 18 augustus vanuit Weert te Brussel. Hij had niet deelgenomen aan de vergadering te St. Truiden half juli gehouden, waar hogere en lagere edelen en calvinistische leiders elkaar ontmoet hadden. De beeldenstorm op 10 augustus begonnen, bracht intussen de landvoogdes aan de rand van de wanhoop, waarin zij dacht aan een vlucht van Brussel naar het minder bedreigde Bergen. Vooral Horne trad energiek op toen de hoge edelen haar daarvan trachtten te weerhouden.

De graaf schreef naderhand over dit incident in deze geest. Aan het hof te Brussel had men bij het vernemen van de berichten over de beeldenstorm volledig het hoofd verloren. Horne en zijn vrienden werden op

De aanbieding van het „Smeeckschrift der Edelen” aan Margaretha van Parma op 5 april 1566 te Brussel (collectie Atlas van Stolk, Rotterdam)

22 augustus 's nachts tussen twee en drie uur ontboden bij de landvoogdes, die alles in gereedheid had gebracht voor haar vertrek. Haar naaste adviseurs waren bij haar. De nieuw aangekomenen meenden, dat een vlucht de verwarring alleen maar zou doen toenemen en tot de totale ondergang van het land zou leiden. Zij brachten de landvoogdes onder ogen dat zij totaal verkeerd geraden was. Op het bericht van Viglius, dat de stadspoorten bezet gehouden werden door de burgerij, zodat Margaretha niet eens meer kon vertrekken, stelden de edelen haar zo goed en zo kwaad als mogelijk gerust: zij zouden hun leven voor haar veil hebben. Horne voorop, beloofden zij haar, indien het nodig mocht blijken, buiten de stad te brengen al zou het hun het leven kosten. De landvoogdes vertrouwde zich aan hen toe. De edelen namen maatregelen om de rust in Brussel te garanderen. Toen Margaretha om zeven uur 's avonds een nieuwe angstaanval kreeg bij het bericht dat zij en haar naaste omgeving vermoord zouden worden, maakte zij in de eerste plaats Horne het verwijt, dat zij in gevaar verkeerde. De impulsieve graaf verklaarde zich bereid alsnog een uitweg te forceren en haar buiten de stad te brengen, ofschoon hij daarvoor de noodzaak niet zag.

Daags daarna, op 23 augustus, kwam de landvoogdes tot een akkoord met de edelen van het Compromis,

dat twee dagen later ondertekend werd. Het gebeurde onder dwang van de omstandigheden en Margaretha voelde er zich in geweten niet aan gebonden: het was haar afgeperst door de hoge edelen, Oranje en Horne mogen daarbij met name worden genoemd; het was nog afhankelijk van 's konings goedkeuring, die natuurlijk nooit zou komen. De verwarring zou er alleen groter door worden; er werden verschillende concessies gedaan, die later — toen dit niet wel meer mogelijk was — herroepen moesten worden.

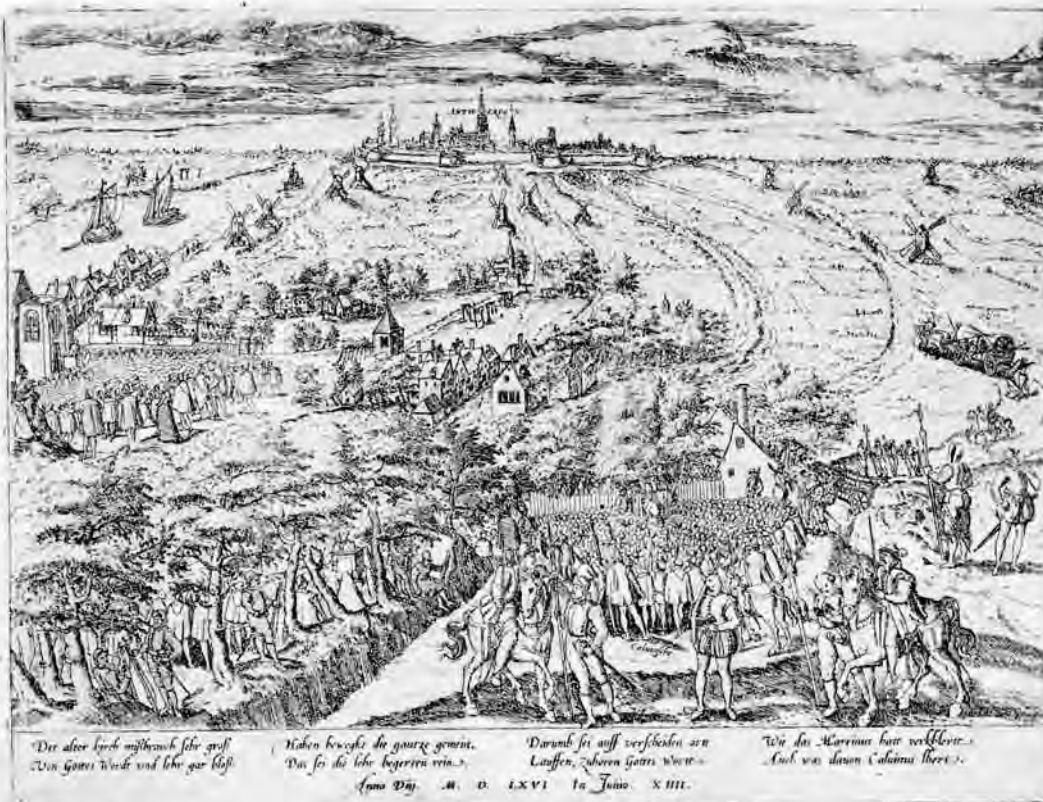
De edelen van het Compromis kregen eindelijk de toezegging waarom zij herhaaldelijk gevraagd hadden: zij zouden niet gestraft worden van wege hun acties. De inquisitie en de godsdienst plakkatens zouden worden opgeschort in afwachting van de beslissingen te nemen door een vergadering van de Staten Generaal, waarom de landvoogdes de koning zou verzoeken. Intussen mochten de predikaties van de nieuwe religie gehouden worden op de plaatsen, waar zulks op dat moment geschiedde. De landvoogdes zal daaronder niet verstaan hebben: binnen steden en zeker niet binnen kerken, maar daarover zou nog verschil van mening ontstaan. Van hun kant zouden de edelen hun Compromis ontbinden, dat intussen aanzienlijk geslonken was maar nu nauw contact onderhield met organisaties van de gereformeerden.

Oranje ging naar Antwerpen om daar het akkoord ten uitvoer te leggen, Egmont naar zijn stadhouderschap Vlaanderen; Horne stelde zijn kandidatuur voor Doornik en omgeving, waar zijn broer Montigny, die in Spanje verbleef, stadhouder was. De landvoogdes had daarvoor iemand anders op het oog nl. Hachicourt, Hornes oom. In Doornik, evenals te Valenciennes, hadden de gereformeerden een uitzonderlijk grote aanhang; er wordt gesproken over vier-vijfde en drie-vierde van de bevolking. De plaats lag open voor Franse invloeden. Margaretha vertrouwde Horne in wezen te weinig om hem graag naar die plaats te zien vertrekken waar hij de rust moest herstellen. De graaf verbleef er anderhalve maand. In de acte van beschuldiging zou deze periode uit zijn leven ongeveer het voornaamste bestanddeel vormen.

Op 30 augustus kwam Horne te Doornik aan, waar twee gereformeerde edelen van het Compromis het nieuws over het akkoord reeds hadden verspreid: Villers en d'Esquerdes. Ongeveer tezelfdertijd werd het kasteel, waar de heer van Moulbais het bevel voerde, versterkt met troepen van Beauvoir. De verhouding tussen de graaf en deze bevelhebbers was en bleef gespannen; het leek erop, dat deze laatsten niet slechts het oog op de stad maar eveneens op de graaf moesten houden. Ofschoon de heren van het kasteel juridisch aan Hornes

gezag onderworpen waren — dat stond in diens instructie — gehoorzaamden zij hem op kritieke momenten niet maar deden eerst een beroep op de landvoogdes. Er bestond een uitgesproken wantrouwen. Dat kwam duidelijk tot uiting toen in september Hornes schoonzus, de vrouw van de landvoogd Montigny, Helena van Melun, die een kind verwachtte uit het kort voor het vertrek van de vader gesloten huwelijk, met haar moeder haar intrek nam op het kasteel van Doornik. Hornes bezoeken werden met argusogen gadeslagen en er werden pogingen in het werk gesteld de dames te doen vertrekken. Anderzijds had de bevolking van Doornik haar wantrouwen tegenover de bezetting van het kasteel. Horne werd bewerkt de troepen te doen vertrekken, maar op dat punt kreeg hij de medewerking van de landvoogdes natuurlijk niet.

Horne werd te Doornik met opvallende luister ontvangen. Van alle kanten werd er geroepen: „Vive le roi, vivent les gueux”. Het was duidelijk, dat de gereformeerden veel van de graaf verwachtten. Deze nam zijn intrek bij een calvinistisch koopman, Johan Says, die later op het schavot zou sterven. Het nog steeds katholieke stadsbestuur had verwacht, dat Horne op het kasteel was gaan wonen of bij katholieke inwoners van de stad, maar de graaf rechtvaardigde zijn keuze met de verklaring, dat hij zodoende makkelijker kon onder-

Hagepreken
op 14 juni 1566
in de omgeving
van Antwerpen

(foto:
Atlas van Stolk,
Rotterdam)

Een beeldenstorm op 10 augustus 1566
(foto: Atlas van Stolck, Rotterdam)

handelen met de gereformeerden. Ook zijn geanimeerde omgang met Villers en d'Esquerdes op het feestbanket, dat hem werd aangeboden, en het feit, dat hij dezen betrok bij de besprekingen met de magistraat, werd hem van Brusselse zijde kwalijk genomen en later in zijn proces tegen hem aangehaald. Wanneer men dit alles echter nuchter beschouwt als een maatregel van taktiek, om met alle partijen op goede voet te blijven en in alle kringen goodwill te kweken, valt er niet veel afkeurenswaardig in te ontdekken.

Horne zocht ook contact met de katholieke geestelijkheid van de stad, maar het bleek, dat er nog maar enkele kanunniken aanwezig waren. Op verzoek van de graaf stelden zij zich in verbinding met hun gevluchte collega's. Ook met de uitgeweken bisschop probeerde Horne de situatie te bespreken, maar hij kon hem niet bewegen persoonlijk naar Doornik te komen. De door de beeldenstorm getroffen kerken lagen er verlaten en verwaarloosd bij. Maar de eredienst werd er hersteld, de predikaties van de gereformeerden binnen de kerken deed de graaf ophouden. Hij stelde ook zware straffen op wederzijdse beledigingen van de verschillende religies. Maar er bleef genoeg over dat hem van orthodox katholieke zijde kwalijk werd genomen en dat verdacht scheen. Het zijn echter geen bewijzen, dat de graaf aanhanger was geworden van de calvinistische religie. Er blijkt zelfs niet uit, dat hij daarvoor een bijzondere sympathie had. Waarschijnlijk wilde hij een soort religievrede binnen Doornik vestigen in de overtuiging, dat zulks de enige uitweg was om de moeilijkheden het hoofd te bieden, de enige mogelijkheid om de rust in de stad te herstellen. Volgens de maatstaven van de

landvoogdes en van de koning ging Horne veel te ver in zijn concessies, overtrad hij in ernstige mate de grenzen van de opdracht hem verleend.

Tegenover hetgeen in het jongste verleden gebeurd was, de beeldenstorm, trad Horne in Brusselse ogen te vergevingsgezind op. Hij beval, dat de geroofde goederen verzameld werden, ze zouden te gelde gemaakt worden en de opbrengst bestemd voor een sociaal doel: de bestrijding van een aanzienlijke werkloosheid door het scheppen van werkgelegenheid. Dan pas zag Horne een kans om te komen tot een ontwapening van de burgerij, die de landvoogdes steeds weer opnieuw van hem bleef eisen en waaraan de graaf slechts geleidelijk en aarzelend een begin maakte. De bestraffing van de schuldigen aan de beeldenstorm te Doornik werd niet effectief ter hand genomen.

Het meest kardinale punt van Hornes werkzaamheden te Doornik was wel de regeling van de prediking door de gereformeerden. Zij hadden bezwaren tegen predikaties buiten de stad in de openlucht. Daarbij wezen zij vooral op de inconvenienten van het winterseizoen, dat voor de deur stond, terwijl ook motieven van veiligheid naar voren werden gebracht. Over die plaatsen voor de predikaties werd voortdurend onderhandeld, ze vormden het hoofdthema van de bijna dagelijkse correspondentie tussen de graaf en de landvoogdes met haar Brusselse adviseurs. De kerken waren natuurlijk principieel uitgesloten. De landvoogdes wilde ook niet toestaan, dat er binnen de stad werd gepreekt, het moest erbuiten geschieden al was het ook in gebouwen die aan de buitenkant tegen de stadsmuur lagen. Mocht het dan niet in gebouwen, die aan de binnenzijde tegen de

stadsmuren aan lagen? Zolang de nieuwbouw vlak buiten de muren voor de gereformeerden nog niet gereed was, werd er gepreekt in profane gebouwen binnen de stad. Moesten ook de kahtolieke inwoners van Doornik financiële bijdragen leveren voor de nieuwbouw der gereformeerden? Mocht alleen de prediking worden toegestaan aan de gereformeerden of ook de uitoefening van hun eredienst, zoals doop, huwelijk en avondmaalsviering?

Het werd allemaal wel wat te subtiel voor Horne en hij werd boos en ongeduldig, vooral toen bleek, dat de landvoogdes niet tevreden was met de regelingen die hij meende te kunnen treffen, waarover zij soms vrij scherp schreef. Horne zegt geen theoloog of jurist te zijn, zoals toch bekend is; hij voelt zich dus niet bedreven in een materie, waar elke beslissing onvoorziene consequenties met zich brengt. Daarmee heeft hij nog nooit te maken gehad. De graaf merkt op, dat hij nog liever door de Turken belegerd werd dan de weg te moeten vinden in allerlei onbegrijpelijke spitsvondigheden. Als hij beslissingen neemt die Brussel misschien niet welgevallig zijn, gebeurt zulks omdat hij geen andere oplossing meer ziet, niet omdat hij persoonlijk daar volkomen achter staat. Van twee kwaden kiest hij het minste. Hij houdt de regering te Brussel voor, dat het gemakkelijk is vanuit de verte, van achter een bureau, de situatie te Doornik te beoordelen. Het is heel wat moeilijker ter plaatse zelf, te midden van de bestaande moeilijkheden, beslissingen te treffen. Het duurt niet zo heel lang of Horne begint te verzuchten, dat hij weg wil: nog nooit werd een edelman van zijn rang op een dusdanige manier het leven zuur gemaakt. Later zegt hij: was ik maar eer vertrokken, ik zou niet zoveel ondank geogst hebben.

Horne uit Doornik weghalen, dat is al spoedig het verlangen van de landvoogdes. Steeds dringender schrijft zij hem naar Brussel te komen om verslag uit te brengen over de situatie in Doornik, een soort verantwoording af te leggen van zijn doen en laten. Maar voorlopig antwoordt Horne, dat hij niet weg kan; alles zou uit de hand lopen. Pas als hij de nodige garanties heeft verkregen — er zijn moeizame onderhandelingen met de bezetting van het kasteel voor nodig — dat het voorlopig rustig zal blijven in Doornik, vertrekt hij. Dan is het 15 oktober; hij zal de 16de in Brussel arriveren. Op 26 oktober schrijft de graaf een afscheidsbrief aan Doornik, waar hij niet meer zou terugkeren.

Er zijn nog enkele bijzonderheden uit de Doornikse periode, die de graaf later bijzonder kwalijk genomen zouden worden. Hij had opgravingen laten verrichten in de O.L. Vrouwenkerk, waar een grote schat verborgen moest liggen. De graaf werd er kennelijk van verdacht hiermee kwade bedoelingen te hebben gehad. Horne meende, dat hij voor de nodige bewijzen van zijn goede trouw had gezorgd. De abdij van St. Amandus in de

Portret van Filips II (collectie Atlas van Stolk, Rotterdam)

omgeving van Doornik werd bedreigd door plundersaars, die blijkbaar de mening toegedaan waren, dat Horne er weinig voor zou voelen het klooster, waaruit Granvelle inkomsten trok, onder zijn hoede te nemen. Zij vergisten zich; de graaf nam de bescherming op zich. Als hij bij die gelegenheid tegen gasten die bij hem waren gezegd heeft, dat voor hem iedereen mocht leven zoals zijn geweten hem dat voorschreef, heeft Horne daarmee uiting gegeven aan zijn diepste overtuiging in godsdienstige aangelegenheden.

Ook werden Horne enkele dreigementen ten laste gelegd, die hij te Doornik geuit zou hebben: als de koning naar de Nederlanden wilde komen zou hij dat met een leger van 50.000 man verhinderen; met een even groot aantal troepen zou hij zijn broer Montigny uit Spanje halen als men hem daar vast wilde houden. Het zijn beschuldigingen die moeilijk ernstig te nemen zijn. Heeft Horne iets dergelijks gezegd dan moet het geweest zijn in de overmoed van een feestbanket, dat rijkelijk met sterke drank overgoten was.

Dan was er op 3 oktober een bijeenkomst te Dender-

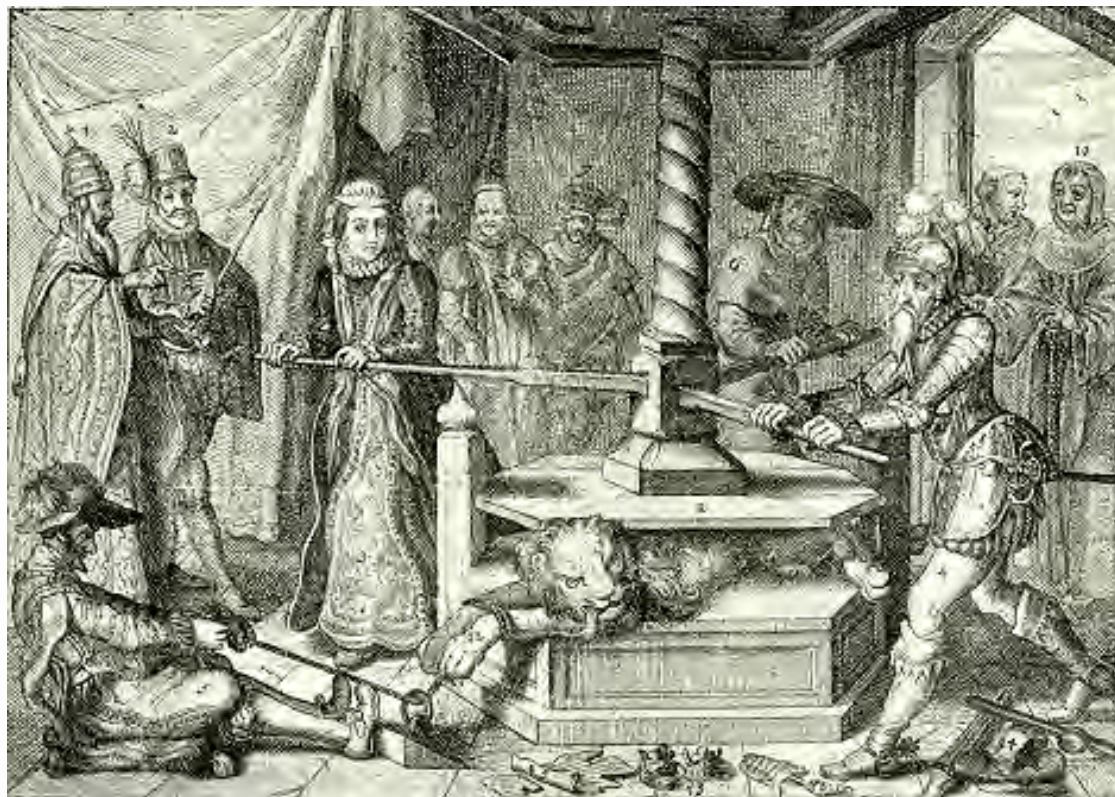
monde geweest van Oranje, Egmont en Horne met nog enkele andere edelen. Men had verontrustende berichten uit Spanje vernomen. Horne had van zijn broer Montigny gehoord, dat de koning uitermate verontwaardigd was over hetgeen er in de Nederlanden had plaats gevonden. Onderschepte — en vervalste — brieven van de Spaanse ambassadeur in Parijs, Alava, waarin stond, dat de koning de drie hoge edelen op het schavot wilde doen sterven, kwamen ter tafel. De mogelijkheid van een gewapende opstand tegen de koning werd te Dendermonde onder ogen gezien. De medewerking van Egmont met zijn grote naam als veldheer, was daartoe onontbeerlijk. Deze liet zich echter niet overhalen en weigerde. Daarop wenste ook Horne, die zich niet direct afkerig getoond had van gewapend verzet tegen de koning, daaraan niet mee te doen. Oranje stond machteloos. De wegen van de drie vrienden gingen uiteen. Over deze conferentie zal Horne naderhand niet meer vertellen dan dat er gesproken was over de brieven van Alva.

Tijdens Hornes verblijf te Doornik is er nog een moment sprake geweest van een verplaatsing naar Antwerpen, waar hij Oranje zou vervangen, die zich naar zijn stadhouderschap diende te begeven. De graaf heeft dat echter geweigerd: hij had er al spijt van dat hij ooit naar Doornik was gekomen. Uit genoemde

contacten mag men ook concluderen, dat Horne zijn gedragslijn te Doornik niet op eigen gelegenheid uitstippelde. Minstens met Oranje te Antwerpen zal hij overleg hebben gepleegd. Er zijn punten van overeenkomst in hun handelwijze aan te tonen.

Rond half oktober in Brussel teruggekeerd, waar de landvoogdes zei zijn bijstand onmogelijk langer te kunnen ontberen, voelde Horne zich meer gefrusteerd dan ooit. De landvoogdes liet zich niet overtuigen door de uiteenzettingen die hij haar gaf over zijn optreden te Doornik. Dat De la Torre er 28 oktober naar toe werd gestuurd betekende een desavouering van Hornes beleid. De graaf schreef aan de magistraat van Doornik, dat hij niet terugkwam en gaf daarvoor bijzonder tegenstrijdige motieven op; hij had het te druk aan het hof, hij moest nodig naar Weert, hij zou verder toch niets kunnen uitrichten in de stad. Horne hief weer het oude klaaglied aan over zijn armoede, zijn schulden, de ondankbaarheid van de koning — motieven die hij overigens toen hij te Doornik verbleef niet helemaal vergeten was. Nog steeds was er geen bericht daaromtrent uit Spanje gearriveerd, noch van de koning zelf, noch van Laloo. Wel werd het bekend, dat de koning zich hoogst ontevreden toonde over het optreden van de hoge edelen. Op 4 november verliet Horne Brussel.

Vanuit Weert schrijft Horne op 20 november een

Prent uit de „Nederlandsche Gedenck-clanck” van Adriaen Valerius. De afbeelding toont de Nederlandse Leeuw liggend onder de „parse van verdruckinge”; deze pers wordt aangedraaid door de landvoogdes, kardinaal Granvelle en de hertog van Alva. Links staan de Paus en de koning van Spanje; op de voorgrond liggen de „geschondene Lees kronen”, „gebrokene Vrydom” en „gescheurde Privilegien des Lants”

soort apologie aan de koning, omdat hij gehoord heeft, dat deze verkeerd is ingelicht over zijn beleid te Doornik. Hij benadrukt zijn goede bedoelingen, het precaire karakter van zijn opdracht. De landvoogdes beoordeelt hem verkeerd en wantrouwt hem. Horne herinnert eraan hoe zijn welgemeende adviezen in het verleden in de wind geslagen werden; beslissingen werden steeds weer uitgesteld met de noodlottige gevolgen van dien, zoals intussen duidelijk gebleken is. Daarom wilde hij zich al enige tijd geleden uit de politieke aangelegenheden terugtrekken. Hij is intussen naar Weert vertrokken, waar hij de bevelen afwacht van de koning, tot wiens dienst hij bereid blijft. Hij betreurt het wel, dat de koning hem niet rustig zijn leven in zijn graafschap heeft laten slijten. Tegenover Margaretha heeft hij zijn optreden in Doornik niet willen verdedigen — hij deed zulks wel — : „So my dochte, dat men saecken daer de Eere aen leegt, niet en behoort te handelen met vrouwen”.

Het slot van de brief aan de koning gaat weer over geldkwesties. In dienst van zijn vorst heeft de graaf zoveel schulden gemaakt, dat hetgeen hij nog bezit belast is met 300.000 kronen. Terwijl hij wachtte op antwoord van de koning heeft hij zelfs een gedeelte van zijn tafelzilver moeten verkopen. Andere redenen ter zijde gelaten moest hij Brussel wel verlaten en naar Weert gaan, omdat de koning nog steeds geen gehoor had gegeven aan zijn verzoeken om steun, die hij tot zijn spijt al zo dikwijls had moeten herhalen. Hij hoopt, dat de koning hem nu eindelijk eens tegemoet zal komen. Is de graaf in zijn brieven misschien wat al te vrijmoedig geweest — de graaf noemt de dingen inderdaad af en toe heel duidelijk bij de naam — dan gelieve de koning zulks toe te schrijven aan zijn oprechte ijver in dienst van zijn vorst en voor het welzijn van het land.

De brief die Horne een dag later aan zijn secretaris Lalo in Spanje schrijft bevat naast een verdediging van zijn beleid te Doornik een aantal bittere opmerkingen, die de stemming waarin hij te Weert verkeerde illustreren. Er moet aan Filips II duidelijk gemaakt worden, dat hij vijf of zes jaren op eigen kosten te Brussel in 's konings dienst was. Hij ambieerde die functie niet; er werd geen rekening gehouden met zijn adviezen; hij werd verdacht gemaakt. Hij heeft zich nu teruggetrokken na daarvoor toestemming te hebben gevraagd en zal niet meer naar Brussel terugkeren alvorens van de koning berichten ontvangen te hebben. Als Spaanse soldaten afgedankt worden ontvangen ze soldij. Dat is toch wel het minste waarop hij mag rekenen. Horne voelt zich in de steek gelaten, hij zit volkomen aan de grond, van zijn onderdanen kan hij geen stuiver meer los krijgen. Er gaan geruchten, dat de koning met een groot leger naar de Nederlanden komt om daar straffend op te treden. De graaf zelf

krijgt mede de schuld van al hetgeen er is misgelopen, ofschoon hij voortdurend — maar tevergeefs — gewaar-schuwd heeft. Hij heeft geprobeerd te redden wat er te redden viel, maar oogstte niets dan verdachtmakingen en ondankbaarheid. Was hij maar zo verstandig geweest als anderen en was hij maar rustig op zijn kasteel te Weert gebleven. Het is alsof de graaf de dreiging die hem boven het hoofd hing voelde naderen.

Toch is de indruk, die Horne in zijn brieven wekt, alsof hij al die tijd te Weert lijdelijk de loop der gebeurtenissen afwachtte, niet juist. Eind november was hij op het slot van zijn broer Montigny te Antoing, tussen Doornik en Valenciennes, waar zijn neefje gedoopt werd. Daar ontving hij een deputatie uit Valenciennes, die hem de benarde positie van de gereformeerden in genoemde stad, die door Noircarmes belegerd werd, uiteen kwam zetten. De graaf heeft het verzoek om hulp — of dit dan gewapende hulp zou zijn is niet helemaal duidelijk, Horne gaf later een heel onschuldige uitleg aan deze ontmoeting — in overweging genomen. Hij heeft daarover begin december te Antwerpen geconfereerd o.a. met Egmont en Mansfeld. Deze hebben hem natuurlijk aangeraden zich buiten deze netelige aangelegenheid te houden. Horne keerde weer naar Weert terug, dieper ontgoocheld dan ooit.

Rond deze tijd, de eerste helft van december 1566, is Horne van gereformeerde zijde benaderd met het verzoek, als opperbevelhebber te willen fungeren bij het voorgenomen gewapend verzet tegen de regering. Hij was daarbij echter duidelijk tweede of derde keuze. Een synode te Antwerpen was tot de conclusie gekomen, dat opstand geoorloofd was. Hoop dat Egmont nog over te halen zou zijn om de leiding op zich te nemen bestond er toen niet meer. Daarom dacht men aan Oranje maar deze weigerde. Toen waren er nog Horne of Brederode. Dat Horne het idee niet eens in overweging nam, ligt voor de hand.

In Spanje had Filips II, die in de eerste helft van september 1566 geregeld berichten ontving over de beeldenstorm in de Nederlanden, eindelijk een beslissing genomen betreffende de bestraffing van zijn rebellerende onderdanen. Er zou daartoe een aanzienlijke troepenmacht gestuurd worden. Weer was er sprake van, dat de koning zelf aan het hoofd van dat leger naar het Noorden zou komen. Daarna luidde het, dat Alva voorop zou gaan en dat de koning zou volgen. Op 1 december werd de hertog benoemd tot kapitein-generaal van de expeditiemacht. De pogingen om althans enige mildheid en begrip te doen betrachten bij de definitieve beslechting van hetgeen in Spaanse ogen als openlijke opstand gold, hadden schipbreuk geleden. Half november was het in de Nederlanden bekend, dat de koning maatregelen trof om met harde hand op te treden; eind december werd het officiële bericht uit Spanje verzonden, dat Alva zou komen.

IV HET EINDE

Op 2 januari 1567, de dag waarop Noircarmes Doornik innam, werd er in de Raad van State besloten, dat alle functionarissen, bevelhebbers en Vliesridders een hernieuwde eed van trouw aan de koning zouden moeten afleggen: een nieuw criterium om uit te maken waar ieder intussen stond. Horne had daar moeite mee, er zouden enkele maanden verlopen vóór hij ertoe overging zich aan dit bevel te onderwerpen. Hij stond daarmee tussen Oranje en Egmont: de eerste zou de eed blijven weigeren, de tweede was er intussen in de eerste plaats op bedacht het vertrouwen van de landvoogdes en de koning terug te winnen en legde de eed af. Begin maart zouden Oranje en Horne te Mechelen Egmont en Mansfeld treffen. Oranje liet echter verstek gaan; hij had kennelijk zijn beslissingen al genomen, Hier wist Horne nog weerstand te bieden aan de pogingen van de twee anderen, die hem over trachtten te halen eindelijk de eed af te leggen. Maar de druk zou aanhouden.

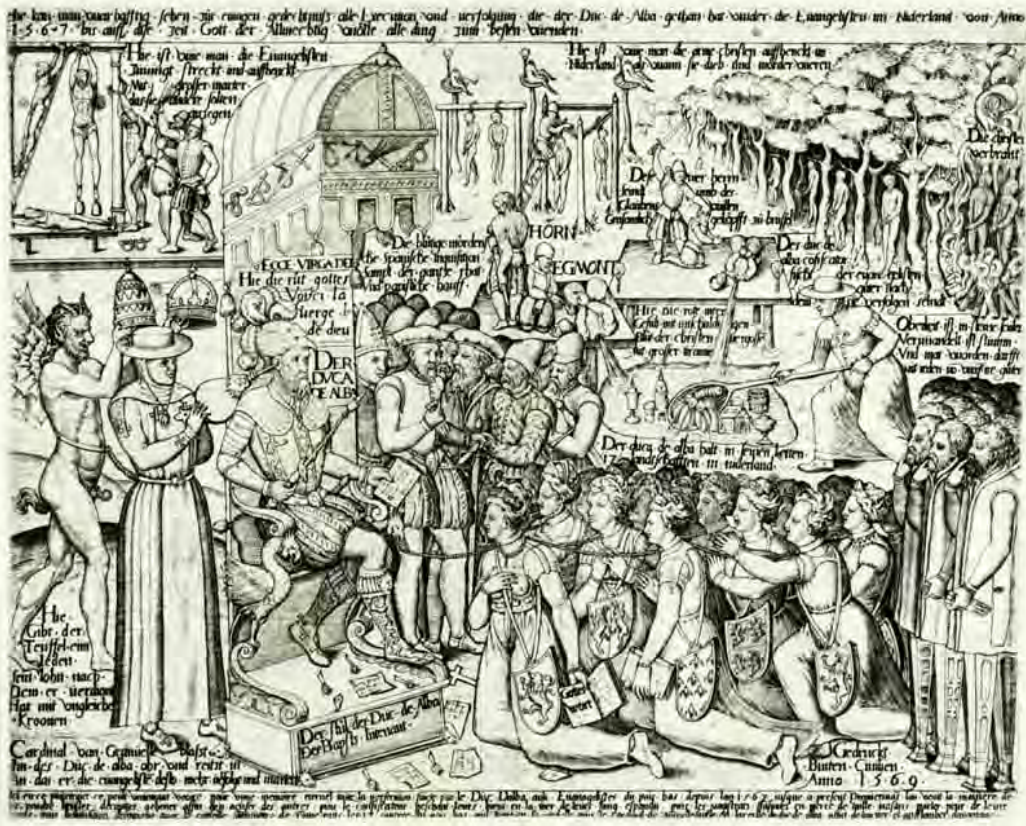
Portret van Fernando Alvarez van Toledo,
hertog van Alba (1507-1582)

In de eerste helft van april ging ook Horne de weg naar Canossa, d.w.z. naar Brussel, waar hij op de 12de met Egmont en Mansfeld verscheen. Hij bracht de landvoogdes op de hoogte van de terugkeer van zijn secretaris Laloo — die geen financieel solaaas uit Spanje had meegebracht — en van 's konings bevel weer zitting te nemen in de Raad van State. Hij getuigde van zijn goede wil, zijn trouwe dienst aan de koning en bood zijn excuses aan voor al te heftige uitdrukkingen, die hem op momenten van opwindning ontsnapt waren. Op 13 april legde hij de verlangde eed af. Zijn onderwerping liet Horne blijken door enkele malen in de Raad van State te verschijnen, hetgeen meer een symbolische dan een reële betekenis had, want daarna ging hij weer met instemming van de landvoogdes naar Weert terug. Misschien waren de andere leden ook niet meer bijzonder gesteld op de aanwezigheid van de graaf en kreeg hij een wenk in die richting. Op 17 april vertrok hij.

In mei 1567 verliet Alva met zijn Spaanse elite troepen Barcelona. In Genua kwamen er Italianen bij. Zijn weg leidde over Savoye en Lotharingen naar Luxemburg, waar de intussen reeds lang tot 's konings dienst bekeerde stadhouder Megen hem opwachtte. Ook andere regeringsgetrouwe edelen kwamen aan de grens hun opwachting maken. Het was augustus 1567. Egmont ontmoette de hertog te Tienen. Horne liet nog op zich wachten ofschoon het aan uitnodigingen om Alva te komen begroeten niet ontbroken had. Voorlopig volstond de graaf met het sturen van zijn secretaris Laloo. Voelde hij zich niet veilig? Wilde hij misschien demonstreren, dat hij zich definitief uit de politieke aangelegenheden had teruggetrokken?

Tot degenen die Alva bijzonder ongaarne had zien komen behoorde zeker ook Margaretha van Parma, die van het moment dat zij van diens benoeming — waarover zij niet geconsulteerd was — hoorde, zich daartegen verzet had. Juist nu het er minstens de schijn van had, dat zij de situatie meester was, dat zij erin zou slagen de rust in het land te doen wederkeren, kwam er een kapitein-generaal, die haar in de praktijk machteloos zou maken. Zij kende Alva's faam voldoende om te weten, dat diens harde hand allerminst geëigend was om het werk van de pacificatie voort te zetten. Zij liet haar teleurstelling over de gang van zaken ongewoon duidelijk en vrijmoedig aan haar halfbroer merken. Reeds in april bood zij haar ontslag aan. Vóór de winter wilde zij het land verlaten hebben: het werd 30 december 1567.

Horne is doelbewust in de val gelokt. Door de koning die hem schreef, dat hij hem nog steeds vertrouwde en hem genegen was. Het is moeilijk te begrijpen, dat de

Zinneprent op de tyrannie van Alva (collectie Atlas van Stolck, Rotterdam) Links zit Alva op een zetel waarvan de hemel is gedrapeerd met martelwerktuigen. Naast hem staat Granvelle die hem wraak en moordlust inblaast, terwijl satan gereed staat met keizerskroon en tiara. Aan Alva's voeten liggen de maagden der Zeventien Provinciën geketend. Daarboven vist de landvoogdes in een vijver, gevuld met bloed dat afkomstig is van de schavotten, o.a. van dat van Egmont en Horne.

graaf hieraan geloof kon schenken. Horne is misleid door Alva, die de afgezant van de graaf vriendelijk ontving en door Laloo aan de graaf liet weten, dat hij nog steeds een vriend van hem was, dat hij begrip had voor diens moeilijkheden, dat de graaf ondanks alles vertrouwen moest blijven stellen in de koning, die zich bewust was van al hetgeen Horne voor hem gedaan had, al waren de materiële bewijzen voor die dank tot dan toe uitgebleven. Ferdinand van Toledo, natuurlijke zoon van Alva en prior van de ridders van St. Jan, die zijn vader vergezelde en Juan Albornoz, secretaris van de hertog, hebben in dezelfde geest met Laloo gesproken. Er zouden Horne zelfs financieel aantrekkelijke functies in Italië in het vooruitzicht zijn gesteld — natuurlijk te mooi om waarschijnlijk te zijn. Het getuigt niet van grote mensenkennis, dat Horne zich tenslotte heeft laten overhalen om zich te voegen bij Alva, die zijn teleurstelling had uitgesproken over het wegblijven van de graaf. Heeft hij zich laten verblinden door de bijzonder vage en onwaarschijnlijke voorspiegelingen, dat zijn talloze verzoeken om financiële vergelding uiteindelijk toch nog ingewilligd zouden worden?

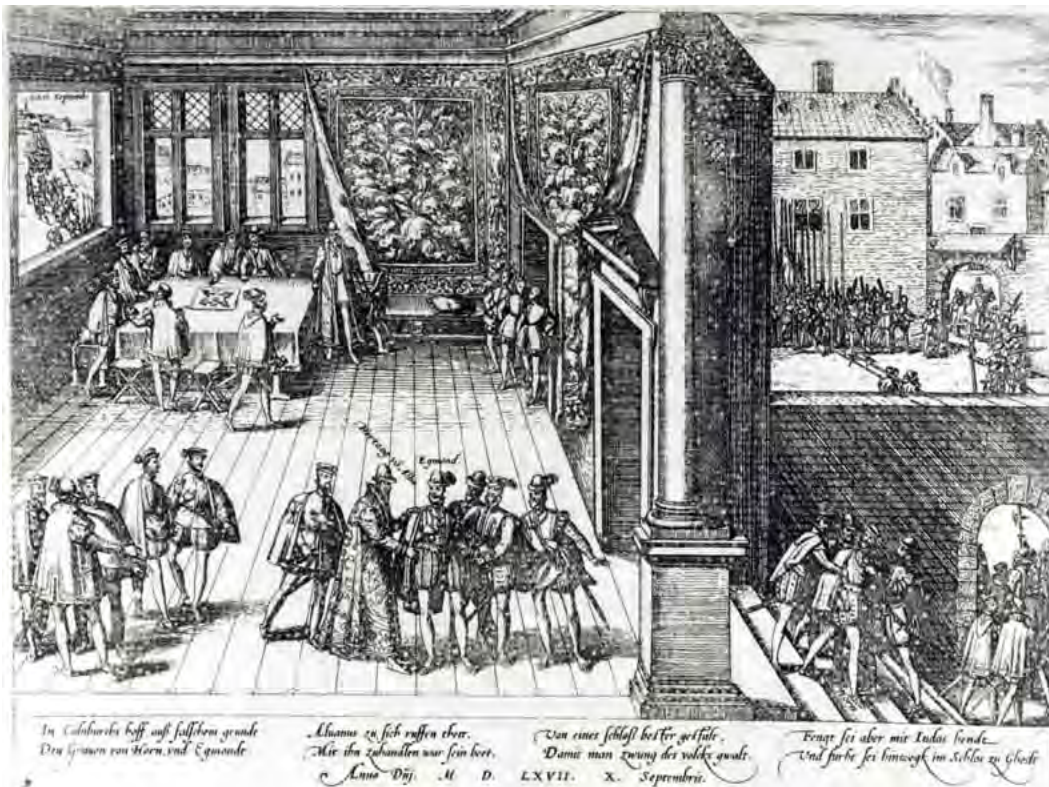
Horne zelf geeft in zijn verdedigingsgeschrift een vrij 'zielige uiteenzetting van de offers die hij zich moest getroosten om Alva persoonlijk te kunnen gaan begroeten. Na de eerste ontmoeting te Leuven, bij welke

gelegenheid hij onderdak vond bij Oranjes zoon Filips Willem, ging Horne naar Meurs, waar zijn schoonzus was overleden. Alva had hem daartoe verlof gegeven, maar van de andere kant er voor gezorgd dat de graaf zich later weer te Brussel bij hem zou voegen. Hij verzocht Horne hem in het regeringscentrum voor enkele dagen te komen assisteren. Verder werd de graaf een brief van de koning achterna gezonden met de opdracht naar Brussel te gaan, waar Alva hem de wensen van de vorst zou mededelen en hem ten langen leste antwoord zou geven op al zijn smeekbeden. Horne laat duidelijk blijken, dat hij brandend nieuwsgierig was, wat de koning nu eindelijk te zeggen zou hebben: heel zijn toekomst hing ervan af. Dat het zelfs om zijn leven zou gaan, besepte hij toen blijkbaar nog niet. Van Meurs ging Horne dus naar Weert om daar het allerlaatste geld bijeen te schrapen. Hij kreeg dat van enkele onderdanen met de laatste boerderij, dicht bij het kasteel gelegen, als onderpand. Hij raakte daarbij in conflict met zijn moeder, die het vruchtgebruik voor het leven van die boerderij bezat. De graaf was blijkbaar buiten weten van Anna van Egmont te Weert teruggekeerd en had clandestien geld opgenomen op haar eigendom. Zij was er achter gekomen en toen was de graaf gedwongen de kwestie met haar te regelen. Hij toonde haar de brief van de koning, beriep zich op de vriendschap en het

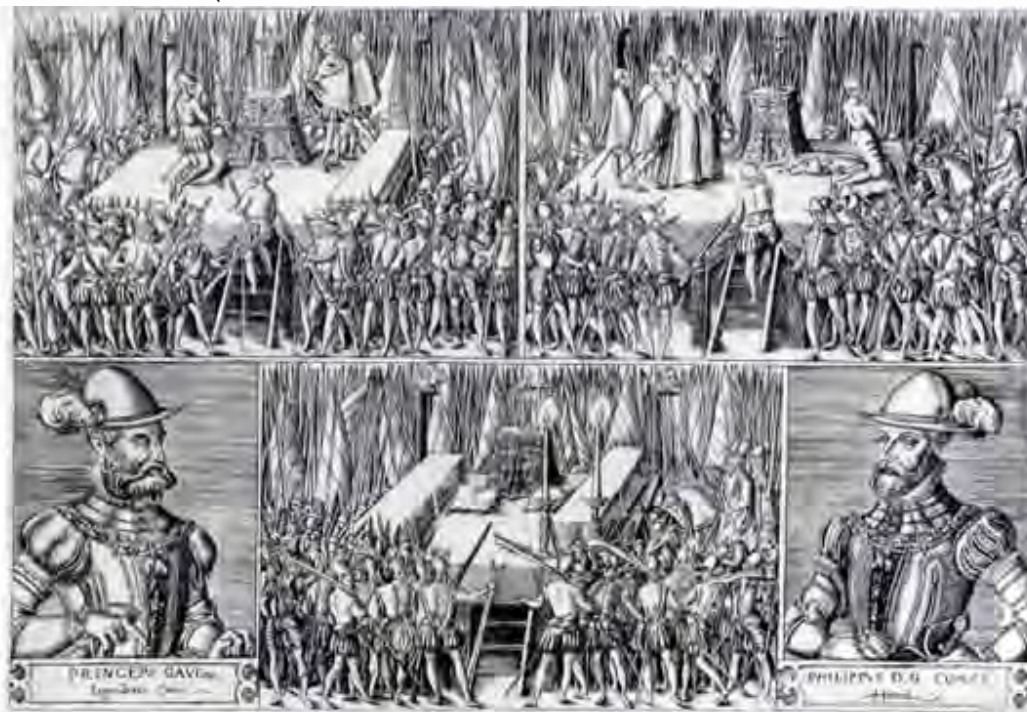
vertrouwen dat Alva in hem stelde, zoals in Leuven gebleken was. Hij had de hertog zijn woord gegeven binnen acht tot tien dagen bij hem terug te keren. Horne heeft zijn moeder blijkbaar over kunnen halen akkoord te gaan met zijn manipulaties door haar in het vooruitzicht te stellen, dat de koning nu eindelijk zijn wensen zou inwilligen. Handelde Horne in barre nood frauduleus, het bedrog van de koning en dat van Alva, aan wie de graaf van zijn allerlaatste geld nog een paard ten geschenke gaf, was erger en gemener.

Op 22 augustus was Alva te Brussel aangekomen, waar hij allesbehalve vriendelijk ontvangen werd door de landvoogdes, die al dadelijk ondervond, dat zij nog slechts in naam de koning vertegenwoordigde. Op zondag 7 september arriveerde Horne, wiens verblijf te Meurs en Weert dus blijkbaar langer geduurd had dan de bedoeling was. De hertog had meer dan een dag de gelegenheid om maatregelen te nemen betreffende de arrestatie, die hij gepland had op dinsdag 9 september. Egmont, van wie gezegd wordt, dat hij pressie uitoefende op Horne om naar Brussel te komen, zou van verschillende zijden het advies gekregen hebben, zich uit de voeten te maken. Horne zou van een sterrenwichelaar de waarschuwing gekregen hebben, niet in Brussel te komen. Dat kunnen gemakkelijk geruchten zijn, die achteraf ontstonden. Anders wordt de goedgelovigheid en argeloosheid van de twee graven er nog onbegrijpelijker door.

Op de bewuste dinsdag dineerden Horne en Egmont bij Fernando van Toledo, waar ook de andere zoon van Alva, Frederik, en een aantal Nederlandse edelen mee aanzaten. Een orkest van het leger luisterde de maaltijd op. 's Middags was er een bijeenkomst in het paleis van Alva om plannen betreffende de verdediging van Luxemburg te bespreken. Naast Egmont en Horne waren enkele Nederlandse edelen van onverdachte loyaliteit, een paar vestingdeskundigen en Spaanse officieren van Alva aanwezig. Tijdens de conferentie werden de secretaris van Egmont, Backerzele, en van Horne, Laloo, gevangen genomen. Zij waren kroongetuigen; zij hadden stukken onder zich waarover de hertog wilde beschikken. Zij zouden evenals hun meesters terechtgesteld worden. Toen de hertog aan de conferentietafel het bericht ontving, dat dit onderdeel van de operatie was uitgevoerd, gaf hij het sein tot de volgende stap. Terwijl buiten soldaten de wacht betrokken hadden werd eerst Egmont uit de conferentiekamer geroepen door de kapitein der lijfwacht Sancho d'Avila, die in een ander vertrek de graaf verzocht zijn zwaard over te geven. Daarna werd Horne door kapitein Salinas gearresteerd toen hij de vergaderzaal wou verlaten. Alles ging vrij onopvallend in zijn werk, precies volgens de instructies die Alva gegeven had. De twee heren zouden zich al aanstonds op de privileges van de Orde van het Gulden Vlies beroepen hebben, volgens welke zij alleen aan de koning hun wapens hoefden af te geven. Nu evenmin

De arrestatie van de graven van Egmont en Horne (collectie Atlas van Stolk, Rotterdam)

De executie van Lamoraal van Egmont en Philips van Horne. Op de bovenste helft van de prent ziet men rechts de onthoofding van Egmont en links die van Horne. (collectie Atlas van Stolk, Rotterdam)

als later zouden zij daarmee succes hebben. Zij werden afzonderlijk gevangen gezet en zouden elkaar pas terugzien op het schavot.

Veertien dagen bleven de graven zwaar bewaakt in eenzame opsluiting te Brussel. De vertrekken waarin zij gevangen zaten moeten bijzonder sinister zijn geweest, geen daglicht werd er toegelaten. Vergeleken bij Egmont schijnt er wel enige discriminatie bestaan te hebben ten aanzien van Horne. Egmonts vrouw mocht haar man voedsel sturen, aan Hornes zuster Maria — zijn vrouw was aanvankelijk ziek — werd niet toegestaan haar broer van verschoning te voorzien. Ook in de reacties die de arrestatie oproep valt een onderscheid te ontdekken. Horne bleek aanzienlijk minder populair dan zijn lotgenoot, de held van St. Quentin en Grevelingen. De familierelaties van de laatste waren imponerend. Hij had een groot gezin, dat medelijden oproep. De landvoogdes-in-naam was bereid Egmonts vrouw te steunen bij haar pogingen de koning te vermurwen: Egmont had in de laatste periode van zijn leven duidelijke aansluiting gezocht bij de koning en de landvoogdes. Toen zij naderhand in Piacenza de terechtstelling van de graven vernam toonde zij zich verontwaardigd over de geweldadige dood van Egmont, die zij als een groot man en als een vriend beschouwde.

Het is opmerkenswaard, dat speciaal in enkele gereformeerde kringen stemmen opgingen, die clementie bepleitten voor Horne. Mogelijk zag men in hem een geestverwant of althans iemand, die ten aanzien van hen

grote verdraagzaamheid had voorgestaan. Dat zou zich ook nog openbaren in geuzenliederen na zijn dood, waarin de mythe het soms wint van de waarheid:

*Terstont daer na quam vooren
Edel van Stam en Bloet,
Die Edele Graef van Horen,
Liefhebbende Gods woort soet,
Lieflijck sachmen hem daer treden,
Als een Slachtschaep in noot
Comende ter selver steden,
Faer by moste sterven den doot.*

*Baals Priester met zijne cluchten
Tradt tot den Grave groot:
Gaet van my (sprack hy met suchten)
Want ghy doet my nu aen den doot:
Hy wist wiese waren al voren,
Des duyvels en sPaus ghebroet,
Van Antechristus gheboren,
Die daer dorsten na donnoosel bloet.*

*Neghen maenden, weynich min ofte meer,
Den vijfden Junij, 'tBrussel inde stede,
Sachmen schreyen menich huysghesin teer
Over die doot, van Egmont, Hoorne mede,
Zy storven beyde dien dach voor den noen
Egmont ghebruycte d'Afgodische zede,
Daer lach hy doen, die twist hier hadde bedreven,
Maer Hoorne koen, onschuldich liet zijn leven.*

Zilveren rekenpenning, gegraveerd door G. van Bijlaer en geslagen te Dordrecht in 1579. Aan de voorzijde ziet men de strijd tegen de Spanjaarden en de woorden „Praestat - Pugnare - Pro - Patria”; het randschrift rond de onthoofde lichamen van Egmont en Horne op de keerzijde luidt: „Quam - Simulata - Pace - Decipi”. De vertaling van beide regels luidt: „Het is beter voor het Vaderland te strijden / dan door geveinsde vrede misleid te worden” (Kon. Penningkabinet Den Haag)

Bijzonder toegewijd aan Horne toonde zich zijn zwager Mansfeld, over wiens karakter anders weinig goeds verteld wordt. Het feit, dat Mansfeld, eens een fel tegenstander van Granvelle, zich sinds het Compromis verre gehouden had van het verzet, dat hij de landvoogdes aan zich verplicht had door de bruid van haar zoon Alexander uit Portugal naar de Nederlanden te brengen en met haar op goede voet stond, kan hem de moed gegeven hebben actie te voeren ten gunste van zijn schoonbroer. Hij protesteerde tegenover Alva, dat de privileges van de Orde van het Gulden Vlies overtreden werden: alleen de medeleden mochten over hun collega's oordelen.

Mansfeld heeft geprobeerd een vergadering van de ridders van het Gulden Vlies bijeen te roepen om de schending van hun privileges te bespreken, maar Alva heeft dat belet. Hornes zwager wendde zich met enkele brieven tot Filips II als hoofd der Orde. De Duitse keizer schreef aan de Spaanse koning om deze erop te wijzen, dat de graaf van Horne onder de jurisdictie van de vorsten van het rijk viel. Ook van deze laatste ondernamen sommigen stappen. Niets hielp. Alleen het beroep op de statuten van de Orde van Gulden Vlies schijnen koning en hertog ernstig genomen te hebben; zij hebben tenminste de moeite genomen daarop iets dieper in te gaan. In Madrid waren de statuten van de Orde al op voorhand bestudeerd maar nu werd er een nieuw onderzoek gelast. In Brussel liet Alva de archieven op precedenten onderzoeken. De conclusie was, dat

processen wegens majesteitsschennis niet tot de competentie van de Vliesridders zelf behoorden.

Een andere overtreding die Alva verweten werd was: schending van de privileges van Brabant, volgens welke gevangenen binnen het gewest moesten blijven. Op 23 september werden Egmont en Horne van Brussel naar het kasteel van Gent in Vlaanderen gebracht, waar het Waalse garnizoen — met een machtiging van de hand van Egmont! — vervangen was door een Spaanse bezetting. Voor het overbrengen was een indrukwekkende troepenmacht gemobiliseerd; Alva had er kennelijk rekening mee gehouden, dat Egmont vooral in zijn stadhouderschap Vlaanderen bijzonder bemind was. Het leek eerder een troepenverplaatsing dan een escorte. Tijdens de tocht schijnt Egmont met meer egards behandeld te zijn dan Horne.

Het tribunaal waarvoor Horne en Egmont terecht moesten staan was de door Alva ingestelde Raad van Beroerten — Conseil des Troubles — die de naam Bloedraad kreeg, welke betiteling de kwade faam van dit instituut demonstreert. De instelling was in strijd met de privileges, de vonnissen dus evenzeer. Enkele regeringsetrouwe Nederlanders hadden er zitting in, verder een aantal Spanjaarden zoals Juan de Vargas en Louis del Rio. Met secretaris Prats traden deze laatste in het onderhavig proces vooral op de voorgrond. De bepaling van het vonnis was uiteindelijk aan Alva voorbehouden. Daaraan ging ongetwijfeld een gedegen onderzoek vooraf. De feiten die de beklagden ten laste werden

gelegd, werden over het algemeen en in grote lijn wel aangetoond: „alleen het waren in onze ogen (en in die van zeer veel tijdgenoten) geen misdaden.”

Is de vanouds bekende kwestie of Egmont en Horne reeds in Spanje ter dood veroordeeld werden, relevant? Misschien is dit niet expliciet en officieel gebeurd. Maar anderzijds hadden de graven zich zo duidelijk en zo vaak aan handelingen schuldig gemaakt, die in de ogen van de koning en mogelijk nog duidelijker in de opvattingen van Alva, majesteitsschennis waren, dat het doodvonnis naar hun overtuiging onontkoombaar moet zijn geweest. Alleen gratie van 's konings zijde had de graven kunnen redden, maar daarop viel niet te hopen toen het zover gekomen was, dat Alva met de uitdrukkelijke opdracht de opstandelingen te straffen naar de Nederlanden vertrokken was. Bovendien moesten er voorbeelden worden gesteld. De Bloedraad ging nu de feiten verifiëren. Dan zou er gevonnist worden volgens normen die in Spaanse opvattingen als gerechtigheid golden.

Op 10 november 1568, ongeveer twee maanden nadat hij naar Gent was overgebracht, werd eindelijk begonnen met het verhoren van Horne, hetgeen gebeurde door Vargas, Del Rio en Prats. Het onderzoek werd voortgezet op 11, 12 en 17 november, verschillende malen per dag. Intussen waren vele getuigen gehoord, vooral de secretaris van de graaf, Laloo, die onder de folteringen van de pijnbank, in de hoop het vege lijf te redden,

bezwarende verklaringen tegen zijn meester aflegde. De in beslag genomen stukken werden nagepluisd. Daarop volgde weer een periode van wachten. Op 7 januari — er heerst enige verwarring betreffende de exacte datering — was de procureur-generaal Jan du Bois met de aanklacht gereed, die hij aan secretaris Prats overhandigde. In tegenwoordigheid van Vargas en del Rio gaf deze ze aan Alva, die beval een kopie ervan aan de beklaagde in handen te stellen met de opdracht, daarop binnen vijf dagen te antwoorden. Dit laatste had plaats op 11 januari. In tegenwoordigheid van Prats en enkele andere Spanjaarden las Horne de aanklacht en reliceerde, dat hij slechts aan het bevel zou voldoen wanneer hij behandeld werd als ridder van het Gulden Vlies, als men hem dus uit de gevangenis ontsloeg en terecht liet staan voor zijn collega's. Daarop kreeg hij ten antwoord, dat het proces ook zonder zijn antwoord het normale verloop zou hebben. Voor die situatie geplaatst begon Horne op 27 januari — zonder hulp van een advocaat en zonder de beschikking te hebben over zijn stukken — met het op schrift stellen van zijn verdediging, die hij op 3 februari, in acht dagen dus, voltooide en op zijn beurt aan Prats, in het bijzijn van een aantal Spanjaarden, overhandigde.

Horne begint zijn verdediging met te protesteren tegen de procedure: als hij terecht moet staan hoort zulks te gebeuren voor zijn medeleden ridders van de

De onthoofding van Egmont en Horne op het Marktplein te Brussel op 5 juni 1568. Filips van Horne knielt neer op het schavot, terwijl links onder het laken het ontzielde lichaam van Egmont ligt (collectie Atlas van Stolk, Rotterdam)

Orde van het Gulden Vlies. Als hij toch zijn verdediging op schrift stelt mag daaruit niet de conclusie getrokken worden, dat hij van dat recht afziet. Hij verzet zich verder tegen het feit, dat hij over geen juridische bijstand mag beschikken. Hij zelf is in deze materie onbedreven. Verder heeft hij sinds zijn vierde of vijfde jaar geen vast domicilie gehad in het gebied van de koning maar in het Duitse rijk. Hij staat dus niet onder de jurisdictie van de Spaanse koning.

Als Horne toegeeft tegen Granvelle geageerd te hebben, voorstander geweest te zijn van het bijeenroepen van de Staten Generaal, stelt hij dat voor als een blijk van ijver voor het welzijn van het land en dus in het belang van de koning gedaan. Toen hij zich terugtrok uit de Raad van State gebeurde dat omdat hij niet verantwoordelijk gesteld wenste te worden voor beslissingen die buiten zijn voorkennis of tegen het advies genomen waren. Bij verschillende gelegenheden ging hij uit Brussel weg en begaf zich naar Weert: omdat hij financieel niet langer in staat was in de hoofdstad te verblijven. Met zulke verklaringen gaf de graaf een wel opvallend onschuldige uitleg aan handelingen, waaraan verzet tegen de politiek van de koning ten grondslag lag. Als verschillende bijeenkomsten met kopstukken van het verzet ter sprake komen, heeft Horne aanstonds een verklaring bij de hand: er werd met elkaar goede sier gemaakt. Zijn relaties met het Compromis der edelen doet hij af met de opmerking, dat hij daarvan nooit lid is geweest, of dat zulks geschiedde op uitdrukkelijk verzoek van de landvoogdes.

Het is zeer wel mogelijk, dat Horne zich verschillende details niet meer kon herinneren. Hij beroept zich meermalen op het tijdsverloop. Hij protesteert er terecht tegen, dat hij niet de beschikking heeft over zijn stukken — ze waren in beslag genomen — dat hij bij het samenstellen van zijn verweer alleen op zijn geheugen moet steunen, maar het is heel vreemd als hij bijvoorbeeld zegt, niet te weten waarom de koning Granvelle uit de Nederlanden terugriep of het zou geweest moeten zijn omdat de kardinaal een afkeurenswaardig beleid voerde. Het klinkt niet oprecht als Horne beweert, dat hij zijn vrienden terecht wees als er opruiende taal werd gebruikt en dat hij dan werd uitgelachen. Het kan de graaf nauwelijks ernst zijn als hij zegt, dat een edelman als hij zich schaamt te spreken over zijn armoede; de graaf sprak en schreef er voortdurend over.

Over zijn standpunt in de religiekwestie spreekt Horne in de volgende geest. Hij heeft gedaan wat hij kon om de katholieke godsdienst te handhaven. Maar de subtiele religie-kwestie lag hem niet, hij had er geen verstand van en bemoeide er zich niet graag mee. Hij heeft zich noodgedwongen wel eens tevreden moeten stellen met te doen hetgeen in de gegeven omstandigheden mogelijk was zonder dat als ideaal te beschouwen. Hij koos dan van twee kwaden het minste. Tussen de

regels door valt te lezen, dat Horne meende tegenover beeldstormers en hervormden clementie te moeten betrachten. De graaf zegt geen jurist te zijn, iedereen weet dat. Hij liet op het punt van de religie veel aan anderen over. Het is duidelijk, dat Horne het niet eens was met de strenge religieplakkaten en daarom door de vingers zal gezien hebben, dat er de hand mee werd gelicht. De graaf brengt ook in het midden, dat het eenvoudig was te Brussel aan het hof een bepaald standpunt in te nemen en maatregelen voor te schrijven, maar dat de man ter plaatse, temidden van de concrete moeilijkheden, soms een uitweg moest zoeken, die het karakter had van een compromis.

Horne geeft grif toe, dat hij onvoorzichtig en onbeheerst kan zijn geweest in zijn uitlatingen, maar hij meent daarvan wel een verklaring te kunnen geven indien hem concrete feiten genoemd worden. Misschien heeft men ook wel eens een verkeerde uitleg aan zijn woorden gegeven. Enkele gedetailleerde dreigementen, die hem ten laste worden gelegd — b.v. dat hij zijn broer Montigny met 50.000 man uit Spanje wilde halen — weerlegt hij met de opmerking, dat zo iets toch al te dwaas is: hij kon nog geen honderd man op de been brengen zoals algemeen bekend is. Verder zou hij niet geweten hebben, hoe hij er mee in Spanje zou moeten komen. Zulke aantijgingen dienen dus als absurditeiten ter zijde worden gelaten, meent Horne.

Aan het slot van zijn betoog merkt de graaf op, dat hij zich in alle oprechtheid heeft ingespannen om zijn koning te dienen. Heeft hij misschien gefaald in bepaalde opdrachten die hem werden toevertrouwd, dan dient zulks niet te worden toegeschreven aan kwade opzet maar aan het feit, dat hij er niet deskundig genoeg voor was; men had hem die opdrachten niet moeten geven. Horne is ongetwijfeld oprecht als hij in de gevangenis verzucht: was ik maar nooit naar Brussel gegaan, was ik maar in Weert gebleven dan leed ik nu niet onschuldig.

Pas nadat hij zijn verdedigingsgeschrift had overhandigd werd Hornes herhaald verzoek zich door advocaten te mogen laten bijstaan ingewilligd, waaraan de hertog echter de voorwaarde verbonden schijnt te hebben, dat deze loyaal tegenover het wettig gezag stonden. Zij hadden geen vrije toegang tot de beklaagde, zij mochten hem slechts spreken in het bijzijn van getuigen namens de Bloedraad. Van deze handelwijze werd niet afgeweken ondanks de protesten van de graaf. Van hetgeen getuigen tegen hem inbrachten werd de graaf niet ingelicht! Hij kreeg slechts een lijst met hun namen erop. Hun verklaringen werden geheim gehouden. Er schijnen geen getuigen à décharge te zijn geweest. Wie zou daartoe ook bereid gevonden zijn? Op 30 mei werd het proces gesloten.

Op 3 juni werden de graven van het kasteel te Gent weer naar Brussel overgebracht, waar zij in het Brood-

huis werden opgesloten. Het bewapend escorte was deze keer nog groter dan in september van het jaar daarvoor. Het moet intussen ook aan de bevolking duidelijk zijn geweest, welk vonnis de graven te wachten stond. Sinds het begin van het jaar 1568 hadden er in het regeringscentrum geregeld terechtstellingen plaats gevonden. Op 1 juni nog van een aantal edelen. Iedereen wist van de invallen door Oranje en zijn broer Lodewijk van Nassau in de Nederlanden. Op 3 mei had Lodewijk bij Heiligerlee Aremberg, de stadhouder van het Noorden, verslagen. Alva moest zich daarmee persoonlijk gaan bezighouden. Dit dwong hem eindelijk tot een beslissing te komen. De koning had vanuit Spanje herhaaldelijk aangedrongen op spoed. Alva van zijn kant wilde alles in het werk stellen om de schijn van een proces, dat volgens de regels van het recht verliep, hoog te houden en dat kostte tijd.

Op 4 juni tekende de hertog het doodvonnis, dat in de Bloedraad werd voorgelezen. Horne zou onthoofd worden en zijn hoofd als afschrikwekkend voorbeeld in het publiek tentoongesteld zolang de hertog zulks zou goeddunken. Al zijn goederen werden verbeurd verklaard. In Hornes vonnis werd de motivering in vijf punten samengevat: majesteitsschennis; rebellie; medeplichtigheid aan de samenzwering van Oranje en enkele andere Nederlandse edelen; steun aan het Compromis der edelen; het optreden te Doornik, waar de graaf in strijd met zijn opdracht de opstandige ketters beschermd had.

Een vanouds bekende beschuldiging in verband met dit vonnis is, dat de hertog in de aanhef zegt, alle stukken — en dat waren er vele — gezien, bestudeerd, te hebben: dat was toch onmogelijk gezien de enkele dagen die verliepen tussen de afsluiting van het proces en het uitspreken van het vonnis. In die periode had hij immers nog zoveel andere zaken aan zijn hoofd: het proces tegen Egmont met alle ook daarbij behorende stukken, de politieke en vooral de militaire situatie. De hertog zou dus niet de nodige aandacht aan het vonnis besteed hebben: het was een bewijs te meer dat de uitslag op voorhand vaststond. Toegegeven dat het vonnis inderdaad reeds lang zal hebben vastgestaan, mag anderzijds worden geconstateerd, dat Alva gedurende vrij lange periode door het proces in beslag genomen, daaraan geregeld aandacht heeft besteed. Hij kwam niet tot de definitieve beslissing in een paar druk bezette dagen.

Heeft Alva gearzeld het doodvonnis te doen voltrekken aan de illustere gevangenen, waarvan hij wist, dat het groot afgrijzen zou verwekken? Hij heeft gezegd te hopen dat de graven hun onschuld zouden kunnen bewijzen. Na de terechtstelling schreef hij aan de koning diep geschokt te zijn, dat hij de straf moest toepassen. Maar anderzijds was hij gekomen om de rebellen te straffen en daartoe rekenden de koning en hijzelf onge-

Grafsteen van Filips van Montmorency in de St. Martinuskerk te Weert (foto A. Stribos, Weert)

twijfeld de twee graven. In die omstandigheden kon hij er onmogelijk aan ontkomen het doodvonnis te vellen en te doen uitvoeren. Zijn uitlatingen zijn moeilijk te verklaren.

Op 4 juni tegen middernacht werd het vonnis bekend gemaakt aan de gevangenen. Maarten Rijthoven, bisschop van Ieper, was ontboden om Egmont, met wie hij bekend was, op de hoogte te brengen en geestelijke bijstand te verlenen. Zoveel bijzonderheden er bekend zijn over de laatste nacht van deze graaf, zo weinig inlichtingen bestaan er over Horne. Kwam Rijthoven ook bij deze om te zeggen hetgeen hem de volgende dag te wachten

Standbeeld van de graven van Egmont en Horne te Brussel. Het werd in 1864 ontworpen door de beeldhouwer Fraikin, werd voor het Broodhuis opgericht en in 1879 overgebracht naar de Kleine Zavel.

stond of gebeurde dit door Gislus de Vroede, pastoor van een der Brusselse kerken, die Horne zou bijstaan? De graaf zou heftig geprotesteerd hebben bij het horen van het vonnis, dat over hem was uitgesproken. Hij zou aanvankelijk geweigerd hebben te biechten, omdat hij zich reeds lang met God verzoend had. Hij zou verder gezegd hebben, dat hij tegenover God misdaan had maar niet tegenover de koning. Ook als deze berichten op waarheid berusten, kan men er moeilijk indicies in zien, dat de graaf zich ooit bij de hervorming zou hebben aangesloten. Toen Horne zijn zelfsbeheersing had teruggekregen biechtte en communiceerde hij.

Die nacht maakte Horne zijn testament, waarin zijn broer Montigny, zelf intussen in Spanje reeds lang in de gevangenis, tot executeur werd benoemd. Pastoor de Vroede belastte zich met de zorg voor de aalmoezen, die de graaf van zijn schamel bezit meende te moeten uitdelen: voor de minderbroeders en armen te Weert en te Brussel. Antonio d'Avila en Alonso de Lumbrades, zijn bewakers, waren medegetuigen: de eerste kreeg het uurwerk van Horne. Er moet dus wel enig menselijk contact geweest zijn tussen de gevangene en zijn bewa-

kers. Ook het boekje, waarin voor vijftig ducaten schuld door Horne bij zijn bewakers gemaakt stond aangetekend en dat d'Avila kreeg, wijst in die richting. Horne beval zijn ziel aan God, aan de H. Maagd en alle heiligen. Hij vroeg vergiffenis aan de ingezetenen van zijn graafschap aan wie hij zulke zware offers had gevraagd om zijn plicht tegenover de koning te kunnen vervullen, vergiffenis aan zijn moeder en aan zijn vrouw voor zijn langdurige afwezigheid vooral in Spanje. Hij wenste missen en aalmoezen voor zijn zielerust.

Waarschijnlijk zal het schavot op de Grote Markt van Brussel, waaraan het Broodhuis gelegen was, hebben klaar gestaan: het was geregeld in gebruik geweest. Het werd bedekt met een zwart laken, er lagen twee kussens, op een tafeltje een zilveren kruis, aan de hoeken twee ijzeren pinnen, waarop de hoofden geplaatst zouden worden. Over de provoost Spel, die het toezicht had en die zelf eens op het schavot zou sterven, en over de beul bestaan sinistere verhalen, waarin het moeilijk is waarheid en verduchtheid te onderscheiden. Het gruwelijk bedrijf, waarvan zulke illustere figuren het slachtoffer werden, moet een bijzonder prikkelende uitwerking gehad hebben op de fantasie van wie het zag en van wie het hoorde. Alva had de nodige veiligheidsmaatregelen getroffen: er stonden veel soldaten opgesteld. Rond elf uur werd aan Egmont het doodvonnis voltrokken. Hij zou als laatste wens te kennen hebben gegeven vóór Horne onthoofd te worden, omdat hij deze overgehaald had naar Brussel te komen toen Alva daar gearriveerd was. Hij voelde zich schuldig aan diens naderende dood; hij wilde zich de aanblik van zijn terechtgestelde vriend besparen. Het is een onwaarschijnlijk verhaal, onmogelijk te rijmen met Egmonts heldhaftig gedrag in zijn laatste uren.

De overlevering betreffende Hornes dood, die wemelt van onwaarschijnlijkheden, luidt in grote lijnen als volgt. Pastoor de Vroede bleef gedurende de nacht en de ochtend bij hem en vergezeldde hem ook op zijn laatste gang. Het moet ongeveer twaalf uur geweest zijn toen dezelfde officieren die Egmont naar het schavot gebracht hadden, Romero en Salinas, Horne kwamen halen. Hij was eenvoudiger gekleed dan Egmont; over een zwart wambuis droeg hij een zwarte mantel; hij had de versierselen van de Orde van het Gulden Vlies niet om zoals Egmont.

De graaf was niet geboeid, hij liep blootshoofds, in de hand een zwarte muts. Onderweg sprak hij met zijn biechtvader en groette enkele bekenden. Op het schavot aangekomen trok hij zijn mantel uit. Doelend op het lichaam van Egmont, dat daar nog onder een zwart laken lag, vroeg hij: „Bent U daar mijn vriend?” Toen hij daarover zekerheid gekregen had sprak hij in het Spaans enkele onverstaanbare woorden. Hij zou zich met een kort woord tot de omstanders gericht hebben en om gebed voor zijn zielerust gevraagd hebben. Hij

zou zelfs geprotesteerd hebben tegen het feit, dat zijn wapen het onderste boven was aangebracht, hetgeen een belediging betekende. Horne knielde neer met zijn gezicht in zijn muts om te bidden. Met hetzelfde Latijnse gebed op de lippen als Egmont: „In Uw handen Heer beveel ik mijn geest”, werd hij door de beul, die vanonder het zwarte laken van het schavot te voorschijn gekomen was, onthoofd.

Tot drie uur bleven de hoofden van de graven op ijzeren pieken geplaatst; Horne in de richting van Henegouwen, Egmont in de richting van Vlaanderen. Tussen drie en vier uur werden de lichamen — met de hoofden, al willen sommige geruchten anders — in loden kisten gelegd en naar het klooster van de minderbroeders gebracht. Dezelfde dag nog — waarschijnlijk moesten er verschillende voorzieningen worden geïmproviseerd — werden ze naar de St. Gudule vervoerd, waar een rouwplechtigheid werd gehouden. Vandaar bracht men het lichaam van Egmont naar het klooster van de clarissen in Brussel en vervolgens naar Zottegem. Het lijk van Horne werd overgebracht naar het klooster van de predikheren. Een aantal geestelijken vergezelde telkens de lijkstoet. Op 23 juli werd Horne bijgezet in het St. Martinuskerk te Weert.

De cliché's van de afbeeldingen op blz. 4-5-6 en 8 werden welwillend beschikbaar gesteld door het „Bulletin van de Koninklijke Nederlandsche Oudheidkundige Bond” (uit: zesde serie, jaargang 17, 1964).

VERANTWOORDING

De voorafgaand schets van het leven en de persoon van Filips van Montmorency, graaf van Horne, berust niet op een zelfstandige studie van de beschikbare bronnen. Ze is gebaseerd op literatuur, waarvan in de eerste plaats twee niet-gepubliceerde scripties genoemd dienen te worden:

— de licentiaatsscriptie van *M. Gerard*, Filips van Montmorency, Graaf van Hoorn, in de opstand der Nederlanders. (1526—1568), Leuven 1955;

— de doctoraalscriptie van *Yvonne I. M. A. Merks-Lodewick*, Philips van Montmorency, Graaf van Horne (1524—1568), Nijmegen 1965.

Zoals het leven zelf van de graaf van Horne is ook de literatuur over hem verweven met die betreffende Egmont en Oranje. Ofschoon een verouderd en tententius werk is er veel feitenmateriaal te vinden in: *Tb. Juste*, Le comte d'Egmont et le

comte de Hornes (1522—1568) d'après des documents authentiques et inédits, Paris-Bruxelles-Leipzig 1862.

Over Egmont — en dus ook over Horne — kan men zich het best oriënteren bij: *B. de Troeyer*, Lamoraal van Egmont. Een kritische studie over zijn rol in de jaren 1559—1564 in verband met het schuldvraagstuk (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten, Klasse der Letteren — Verhandeling nr. 40), Brussel 1961. Dezelfde auteur schreef een vrij uitvoerige biografie van Egmont in: Nationaal Biografisch Woordenboek dl. I, kol. 431-461, Brussel 1964. In de daar genoemde literatuur zijn ook vele gegevens Horne betreffende te vinden. Aan het werk van *W. C. Mees*, Lamoraal van Egmont (Van Gorcum's Historische Bibliotheek nr. 70). Assen 1963, mag helaas slechts geringe wetenschappelijke waarde worden toegekend.

Over Hornes contacten met Oranje zijn zeer veel gegevens verwerkt in het bekende werk van: *F. Rachfabl*, Wilhelm von Oranien und der niederländische Aufstand, Bd. 2, Halle a.S. 1905—1908.

Voor bijzonderheden betreffende de genealogie en de bezittingen van Horne zijn te raadplegen: *M. F. V. Goethals*, Histoire généalogique de la maison de Hornes, Bruxelles 1848; *J. Habets*, De Loonsche leenen in het tegenwoordige hertogdom Limburg, Publications de la société historique et archéologique dans le duché de Limbourg 8 (1871). In genoemde Publications evenals in het Limburgs Jaarboek zijn meerdere bijzonderheden de graaf van Horne betreffende te vinden. In de Publications staan o.a. van *W. M. van de Boel* interessante gegevens over de rechterlijke organisaties in de heerlijkheid Horne: 101 (1965) 159—194.

Aangaande het stadhouderschap van Horne over Gelderland staat een en ander in: *A. Zijp*, De strijd tusschen de Staten van Gelderland en het Hof 1543—1566, Arnhem 1913. Nieuwere gegevens: *P. Rosenfeld*, De briefwisseling van Philippe de Montmorency-Nivelle, graaf van Horn, stadhouder van Gelderland, met Philips II, de hertog van Savoye en Margaretha van Parma (1555—1560) in: Bijdragen en mededelingen van Gelre, Vereniging tot beoefening van Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht, 53 (1953) 219—283.

Voor een nadere oriëntatie betreffende Hornes houding in religiosis zij de lezer verwezen naar: *J. Baas*, Hoorne en de Hervorming, in: Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis, Nieuwe Serie, 42 (1958) 227—254. Daar in dit opzicht vooral het gedrag van de graaf te Doornik interessant is worde nog genoemd: *J. C. H. de Pater*. De opkomst en de ondergang van het Calvinisme in de stad Doornik, 's-Gravenhage 1947.

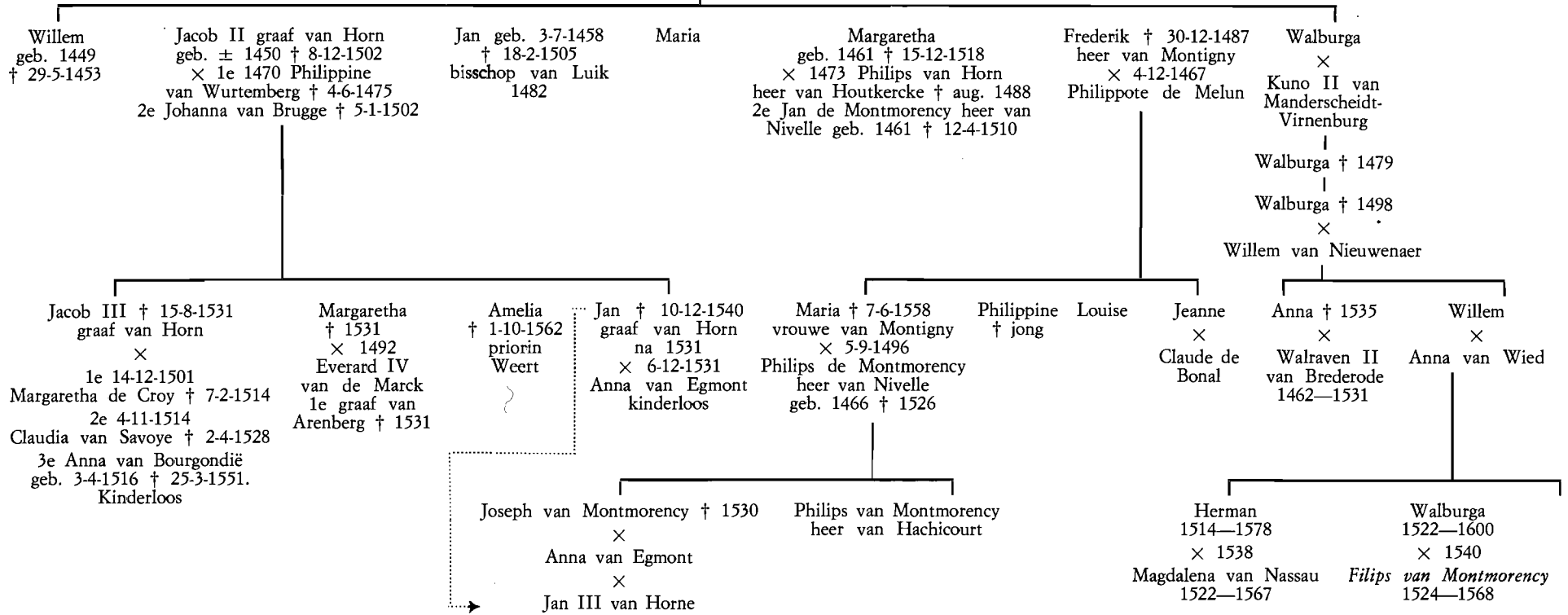
Wie belangstelling heeft voor Hornes broer wordt niet teleurgesteld in: *J. Brouwer*, Montigny, afgezant der Nederlanden bij Philips II, Amsterdam 1941.

Ik heb niet verzuimd veelvuldig gebruik te maken van de apologie van Horne samengesteld door *Jacob van Wesenbeke* en enkele maanden na de terechtstelling van de graaf verschenen:

De Bewysinghe vande onschult van mijn Heere Philips Baenreheere van Montmorency, Grave van Hoorne, Vrijheere van Weert, etc. Admiraal ende Capitein Generaal van der Zee, vanden Nederlande, Riddere vander Oorden vanden Gulden vliese, etc. Tegens de bedriegelicke vanginge, onbehoorlicke aenhoudinge, onrechtveerdige rechtsvoorderinge, valsche betichtinghe, ongoddelicke vonnissen, ende tyrannische executie te grooten ongelijcke, dadelijcken aan zijnen persoon ghedaen. Ghedruckt in de Maent van September 1568.

STAMBOOM HORNE/MONTMORENCY

Jacob I † 3-5-1488, heer en na 1450 graaf van Horn
 × 1448 Johanna van Meurs † 2-4-1461

STAMBOOM MONTMORENCY

Jean van Montmorency × 1422 † 1477
 Gudule Villain † 1485

